

STAD & LAND

Orgaan van de Twente Akademie

Jaargang 13 (1996) No. 1

HET TWENTS IS ALS EEN VEENBRAND

TWENTE AKADEMIE CENTRUM VOOR STREEKKULTUUR

DE KLOMP 35
7511 BP ENSCHEDE
TEL. 053 - 4334577
FAX 053 - 4340744

GEOPEND: DINSDAG-WOENSDAG-DONDERDAG-VRIJDAG
'S MORGENS VAN 9.00 TOT 12.00 UUR

POSTREKENING : 5377677
BANK : RABOBANK 30.94.09.667

BESTUUR

Mr. J. Drost	(Dag. best.)	(voorzitter), Ripperdalaan 5, 7491 BZ Delden, tel.: 074 - 3762200
C.C.M. Hamers	„	(vice-voorzitter), Kraakenhof 23, 7335 NV Lattrop, tel.: 0541 - 229355
R.H.J. Staijen	„	(penning./sekr.), Mozartstraat 95, 7582 EV Losser, tel.: 053-5387638
D. ter Harmsel	„	Molenbeekpark 30, 7461 BD Rijssen, tel.: 0548 - 512035
H.A. Aitink		Brassehorst 11, 7531 KH Enschede, tel. 053- 4355576
A. Hottenhuis		Albergerweg 15, 7625 RN Zenderen, tel. 074-2662359
G.J. Kraa		Het Linschot 5, 7627 ND Bornerbroek tel.: 074 - 381086
B.M. van Kuik		Kemnalanden 12, 7542 JG Enschede, tel.: 053 - 4766836
J.J.H. Meijer		Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel.: 074 - 2912851

DIREKTIE a.i.

Adriaan Buter	Neede	tel. 0545 - 295296
Jan Hannink	Enschede	tel. 053 - 4319154

Periodieke uitgave Stichting Twente Akademie

STAD EN LAND

REDAKTIE: Adriaan Buter, Dick ter Harmsel, Everhard Jans (illustraties).

TWEEERLEI ERFGOED

Alweer een maand van het dialect: maart 1996, de tiende in successie. Of moeten we zeggen: de eerste maand van de Nedersaksische taal? Het verschil tussen taal en dialect is, wetenschappelijk gezien, minimaal. Zie bijvoorbeeld wat Entjes er over schrijft in „Dialecten in Nederland” (Haren, 1974). Maar het verschil in appreciatie tussen beide was groot, zowel toen als nu. Wie had gedacht dat Kamerbreed de Nedersaksische *taal* waardig bevonden zou worden om als Europese minderheidstaal beschermd te worden?

Nu het zo ver is, zullen we verder moeten, ook met onze Twentse sproake. Verder met de studie en vooral met het gebruik ervan in het dagelijkse leven en in de literatuur. Dat de taalbeweging is opgeleefd, is onmiskenbaar. De weerslag daarvan spreekt uit dit eerste (en laatste?, we weten het nog steeds niet) nummer van een nieuwe jaargang van Stad en Land. Traditioneel is maart-dialectmaand voor een belangrijk deel gewijd aan de moodersproake als te behouden erfgoed. Dat is ook niet weer het geval, met veel aandacht voor de actualiteit. Onder andere door de hier integraal weergegeven toespraken van twee inleiders op het symposium dat Friese studenten in Twente aan onze taal gewijd hebben. Stof tot nadenken en discussie!

Maart 1996 luidt ook het jaar in van het industrieel erfgoed, in Twente geen onbekende zaak. Er wordt dit jaar aandacht gevraagd voor (bijna) verdwenen ambachten en bedrijven, maar gelukkig niet alleen voor gebouwen en machines. Centraal bij veel manifestaties staan de mensen die daarmee werkten. In dat kader past de uitgebreide literatuurstudie over ons (tweetalige) Twentse textielvolk.

Op bestuurlijk niveau is het wachten op de fusie tussen Twente Akademie en Oudheidkamer Twente. Dat wil zeggen: op het financiële „plaatje” dat deze door beide organisaties zo lang verwachte fusie mogelijk zal maken.

Intussen zijn we hard bezig elkaar te leren kennen en aan elkaar te wennen. We zitten onder hetzelfde dak in een riant monumentaal pand, waar je tot in lengte van dagen zou willen blijven (mits er een oplossing komt voor het parkeerprobleem), we ontmoeten elkaar in de gezamenlijke koffiepauze en we ontdekken steeds vaker dat we elkaars kennis over Twentse zaken aanvullen. Dit tot genoegen van onderzoekers en andere gasten, die de service van een instituut voor streekcultuur behoeven.

Wat nog ontbreekt (uiteraard in nauwe samenhang met het financiële plaatje) is de professionele leiding, zonder welke ons instituut ten dode zou zijn opgeschreven. Voor beide organisaties geldt dat de leiding niet in handen van vrijwilligers kan blijven, een veel te kwetsbare zaak.

Sedert Ben Thüss op 1 juli van het vorig jaar afscheid nam als directeur van de Twente Akademie heeft een driemanschap van oudgedienden de zaak draaiende gehouden. Per 1 maart heeft Arie Kers (inmiddels 65 geworden) deze taak neergelegd, al werkt hij nog wel een aantal zaken af en al blijft hij vrijwilliger. Ook Jan Hannink en ondergetekende willen en kunnen niet ad libitum doorgaan, zodat we toch echt verwachten dat er nog in de eerste helft van dit jaar een beslissing en in elk geval een nieuwe directeur komt.

A.B.

RIEMKO HOLTROP OVERLEDEN

Twente moet weer een markante figuur missen. De schilder en auteur Riemko Meindert Holtrop is op 11 februari 1996, ruim 81 jaar oud, overleden. Aan zijn werk, modern maar ook Twents geïnspireerd, heeft Stad en Land nog in het vorige nummer aandacht besteed.

Riemko behoorde tot de vooruitstrevende naoorlogse schildersbent in Twente „De Nieuwe Groep”. Een geschiedenis van deze beweging van zijn hand is in manuscript gereed. Het uitgeven ervan, met de noodzakelijke kleurenfoto's, zal nog een hele toer worden. Wie weet een sponsor?

NEDERSAKSISCH ERKEND!

Op donderdag 19 oktober 1995 heeft de Tweede Kamer gedebatteerd over het Europees Handvest voor regionale en minderheidstalen. Dat het Fries de bedoelde erkenning zou krijgen, zal niemand hebben verbaasd. Dat door alle fracties, of zoals dat heet "kamerbreed", werd aangedrongen op erkenning van het Nedersaksisch was toch wel verrassend.

Staatssecretaris Kohnstamm kwam al snel op zijn mening terug als zou het Nedersaksisch een dialect van het Nederlands zijn en daarom niet voor erkenning in aanmerking komen. Hij had zich laten overtuigen door brieven van de deskundigen dr.Berns van het P.J.Meertens-Instituut en de hoogleraren Niebaum en Weijnen. In wezen was daardoor de angel uit het debat gehaald.

De uitkomsten van het debat waren de volgende:

- * De staatssecretaris zal voldoen aan het verzoek tot erkenning van het Nedersaksisch. De sterke lobby, gebaseerd op een levendig taalbesef en een oplevend bewustzijn vanwege de kamerbehandeling van het Handvest, ziet hij alleen al als argument voor erkenning.
- * Het Nedersaksisch valt onder deel II van het Handvest. Voor de regering betekent dit dat zij een 'globale inspanningsverplichting' heeft ten aanzien van het Nedersaksisch.
- * De staatssecretaris heeft toegezegd dat hij zal overleggen met de betrokken provinciale besturen over de mogelijkheid het Nedersaksisch onder de werking van deel III van het Handvest te laten vallen en zal daarover rapporteren aan de Kamer.

De gevolgen van deze erkenning worden door het Staring Instituut, dat zich samen met de taalorganisaties in ons gebied sterk heeft ingespannen voor deze zaak, als volgt omschreven.

De in deel II van het Handvest vastgelegde beginselen zijn van toepassing op alle erkende streek- en minderheidstalen die op het grondgebied van een ondertekenende staat worden gesproken. Deze verplicht zich zijn beleid, wetgeving en praktijk af te stemmen op een aantal beginselen en doelstellingen. Deze nogal algemene omschrijving geeft de betrokken staten een ruime beoordelingsvrijheid met betrekking tot interpretatie en toepassing. Het begrip "globale" inspanningsverplichting spreekt wat dit betreft boekdelen. Maar wat staat is de erkenning.

Deel III van het Handvest is een uitwerking van deel II. Het bevat meer gedetailleerde en op de praktijk gerichte verplichtingen voor een aantal sectoren: onderwijs, rechterlijke autoriteiten, bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten, media, culturele activiteiten, economisch en sociaal leven en grensoverschrijdende activiteiten. De lidstaten behoeven niet alle bepalingen van deel III te onderschrijven; via een menusysteem (met andere woorden: er kan in overleg gekozen worden voor - bepaalde combinaties van - toepassingsgebieden) wordt de beste aansluiting bij de feitelijk bestaande behoefte en mogelijkheden gekozen.

Deel III is evenwel niet automatisch van toepassing op alle erkende streek- en minderheidstalen. De Nederlandse overheid heeft bepaald dat deel III uitsluitend van toepassing is op het Fries binnen de provincie Friesland. De minister gebruikt hierbij

DIALECT ALS BRUG TUSSEN SCHOLIEREN IN DE EUREGIO

Tijdens een uitwisseling begin februari tussen de leerlingen van de scholengemeenschap Waardenborch uit het Twentse Goor en het Eemslandse Salzbergen bleek de brugfunctie van de Nedersaksische streektaal.

Marion Velderman, een leerkracht van de Goorse school had een belangrijk aandeel in een lesje dialect dat ze samen gaf met haar Duitse collega Reiner Harjans, een groot kenner van streektaalen. Dat werd een verbazingwekkend leuk uur.

Er was een speciaal lesboekje gemaakt met voorbeelden van Twents en Nederduits (beide Europees erkend).

De Goorse jongelui hadden maar weinig moeite met het verstaan van het verwante Duitse dialect. Andersom waren er meer problemen. De Salzbergse scholieren begrepen niet veel van de humor in een dialectliedje van het duo Höllenboer.

's Morgens namen de Duitse gasten afscheid, waarbij ze als afscheidsgeschenk een door Reggestad Radio opgenomen cassettebandje met dialectliedjes van de groep "The Spitfires" ontvingen. De Duitse jongeren verbleven een nacht bij gastgezinnen. De nadruk van de contacten ligt op communicatie in de streektaal, Nederlands, Duits en Engels.

Al in november 1995 begon een "Klassenkorrespondenz", gevolgd door interviews op video.

Op deze wijze werden veronderstelde drempels verlaagd of helemaal geslecht.

Om met prof. Prakke te spreken: Entgrenzung der Grenze !

Everhard Jans

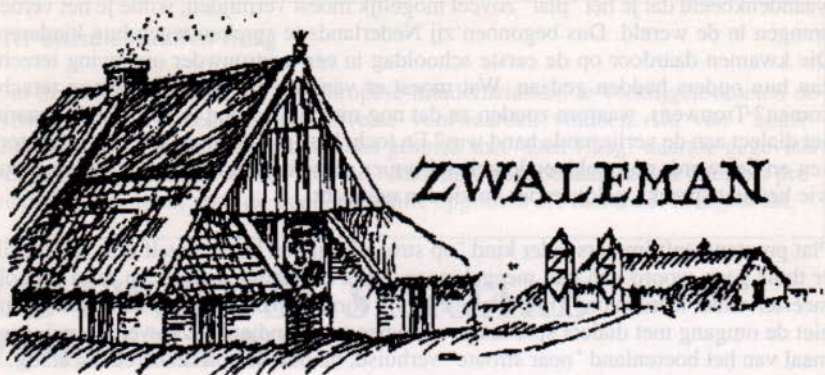
INDUSTRIEEL ERFGOED

De Twente Akademie werkte enige tijd geleden al mee aan een routekaart van industriële monumenten in Overijssel. Tevens werd advies gegeven voor een gelijkgericht TV-programma (o.a. fabrikantenbuitenplaatsen en zouttorentjes).

In 1996 vond op 1 maart de opening plaats van het "jaar van het industrieel erfgoed". Tevoren was al op 29 februari bij uitgeverij Waanders te Zwolle een fotoboek over industriële monumenten verschenen.

als argument dat het de enige in Nederland gesproken taal is die aan de definitie van het Handvest voldoet. Het feit dat de staatssecretaris deze opvatting publiekelijk heeft teruggenomen, zal moeten betekenen dat het woord 'uitsluitend' dient te vervallen en dat daarmee ook over het Nedersaksisch nadere afspraken kunnen worden gemaakt.

De afspraken over het Fries zijn vastgelegd in een bestuursafpraak, een convenant tussen de rijksoverheid en de provincie Friesland. Het is te hopen dat het door de staatssecretaris toegezegde overleg met de 'Nedersaksische' provinciebesturen tot een vergelijkbare overeenkomst zal leiden.

HET TWEETALIGE KIND

Het heeft eigenlijk veel weg van een wonder, dat het Twents, in het algemeen de oostelijke dialecten, nog niet is, resp., zijn uitgestorven. Ze verdienen immers allang niet meer de eretitel "moordersproake". De kinderen die op klompen het boerenschooltje bezochten waar ik van een "stadse" juffrouw (ze kwam helemaal uit Almelo) het abc en nog een paar dingen meer heb geleerd, hadden nooit een woord Nederlands gehoord, laat staan gesproken voordat ze hun eerste schooldag beleefden. Gelukkig kon de stadse juffrouw hen wel verstaan, al "deed" ze hollands terug. Het schoolhoofd (mijn vader) ging er prat op dat hij voor het onderwijs aan de lagere klassen altijd een leerkracht uit de streek aanzocht. De kindertjes die het geïsoleerde leven op de boerderij van de ene dag op de andere moesten verruilen voor dat van de schoolgemeenschap, hadden het daar al moeilijk genoeg mee. Dus moest er geen taalbarrière zijn. Die was er dan ook niet. De jufvrouw (dat ze Lien heette wist niemand) heeft uitstekend begrepen wat een van mijn klasgenootjes haar toevoegde toen hij, goed geïnstrueerd, bezwaar maakte tegen langdurig verblijf in een hoek van het klasklokaal. "Mien grotmoo hef ezeg, ie mossen mie neet zo lange in 'n hoek loaten stoan, want ik bun luk slap in de bene".

Dat Opoe nog meer op haar lever had gehad, verraadde Hendrik Jan door aan zijn boodschap toe te voegen: "en dee rooie jesse van oe dee steet mie ok neet an". Ook dat heeft juffvrouw Lien goed meegekregen, zo heeft ze mij veel later bevestigd. Nee, van communicatiestoornissen was geen sprake op ons boerenschooltje. Hendrik Jan en de andere jongens en meisjes hebben zelfs redelijk Nederlands geleerd. De meesten deden daar dan ook erg hun best voor. Ik herinner mij de knaap die opgewonden kwam vertellen: "meister, mijn broertje is van de fijs gevallen". De "platte" letter ie wordt immers ij in het nette Nederlands, dus zal een fiets wel een fijs moeten heten! Toen deze kindertjes net als ikzelf groot waren geworden, lazen ze kranten en boerentijdschriften in het Nederlands. De radio stortte dagelijks een stroom van Nederlandse woorden over hen uit en op zondag hoorden de meesten die taal ook nog eens in de kerk. Van dialectdiensten was nog geen sprake. Jonge ouders werden besmet met het

waandenkebeeld dat je het "plat" zoveel mogelijk moest vermijden, wilde je het verder brengen in de wereld. Dus begonnen zij Nederlands te spreken tegen hun kinderen. Die kwamen daardoor op de eerste schooldag in een vertrouwder omgeving terecht dan hun ouders hadden gedaan. Wat moest er van hen als platproaters nog terecht komen? Trouwens, waarom zouden ze dat nog moeten worden in een wereld waarin het dialect aan de verliezende hand was? En toch: het "plat" is nog lang niet uitgestorven en het wordt nog voldoende gekend om er nieuwe impulsen aan te geven. Voor wie het niet spreekt, geldt eerder onwil dan onmacht.

Plat proaten heeft immers ieder kind "op stroate" kunnen leren. Ikzelf ook, hoewel ik er thuis geen woord van had meegekregen. Mijn hollandse moeder en mijn schoolmeester-vader leerden ons - mijn zusje en mij - correct Nederlands, al verboden ze ons niet de omgang met dialect sprekende vriendjes en vriendinnen. Zo werden wij, eenmaal van het boerenland "noar stroate" verhuisd, binnen de kortste keren tweetalig. Zo kon mijn zuster, na jarenlang in het westen schooljuf te zijn geweest, na terugkeer in de Achterhoek, zonder veel moeite gedichten gaan schrijven in de taal van haar geboortedorp. Ikzelf, doordat het journalistieke werk toch vooral tot goed gebruik van het Nederlands drong, heb er wat langer over gedaan om het dialect behalve in het mondelinge verkeer ook als schrijftaal te gebruiken. Maar echt moeite heb ik daar niet meer mee en ik heb intussen het dialect voor alle schrijfgenres wel eens gebruikt. Je kunt het immers, ook als het je moodersproake niet is, net zo goed leren, of zeker zo gemakkelijk, als een vreemde taal. Je leert het bovendien beter en sneller naarmate het om je heen meer gesproken wordt. Ook alweer net als een vreemde taal.

Daarom geef ik niemand gelijk die de ondergang van het Twents voorspelt, alleen omdat ouders het niet meer met hun kinderen spreken. Dan zou het allang verdwenen zijn. Trouwens: veel ouders beginnen er toch weer aan zodra de kinderen goed Nederlands hebben geleerd. Je kunt dat zelfs zonder bezwaar eerder doen, want de meeste kinderen nemen vlot een paar talen tegelijk op. Mijn jongste kleinzoon, nog maar net twee jaar, die met een Afrikaanse, Engels sprekende moeder opgroeit in Kroatië, maakt zich nu al verstaanbaar in vier talen: het Kroatisch van de crèche, het Nederlands van zijn vader, het Engels van zijn omgeving en ook nog het oorspronkelijke Bemba van zijn moeder. Als ik hem wat vaker zag, zou ik hem zeker ook Twents bijbrengen.

Een opeenstapeling van taalrijkdommen!

Nu het dialect en de dialectspreker de schaamte voorbij zijn (dankoewal, Normaal!) en het Twents als minderheidstaal zelfs Europese erkenning mag genieten, is er geen enkele reden om aan een zonnige toekomst te twijfelen. Al heeft Goaitsen van der Vliet (zie blz. 14) wel gelijk dat de Friezen beter hun best doen dan de Twenten om ook buiten de dagelijkse omgang hun eigen taal te gebruiken. Dat kunnen we zeker van hen leren.

Ter attentie van Den Haag

Om de volledige erkenning als Europese minderheidstaal te verkrijgen moeten de Nedersaksische streektaalen aan diverse voorwaarden voldoen. De vier "neder-saksische" provincies hebben voor een gesprek met "Den Haag" daartoe gegevens verzameld. Het bureau van de Twente Akademie, daartoe aangezocht door het provinciebestuur, heeft voor dit doel een notitie opgesteld die hieronder is afgedrukt.

DE TWENTSE SPROAKE TOEN EN NU

De taal van Twente zal ouder zijn dan Twente zelf, omdat zij deel uitmaakt van wat de nedersaksische taalgroep wordt genoemd. Ook al staat historisch de aanwezigheid van Saksen in Twente niet vast, de invloed van de saksische cultuur is er onmiskenbaar en zal dateren van vóór het moment dat de historie een territorium Twente onderkent (elfde eeuw, Graafschap Twente). Overigens weet niemand wat de oorspronkelijke bewoners van Twente (de Tuhianti, zo kan uit een romeinse vermelding geconcludeerd worden) gesproken hebben. Het zal een taal zijn geweest die behoorde tot de ingweoonse taalgroep, zoals taalgeleerden die later hebben genoemd. De frankische overheersing die aan de kerstening van het "nedersaksische" gebied vooraf ging heeft de hier gesproken volkstaal beïnvloed, maar ook de taal van Westfalen heeft dat gedaan. Studies over de "Westfaalse expansie" tonen dat aan.

In Frank Löwik's boek "Om de taal van Twente" (Twente Akademie Reeks 1994) wordt ook nog gewezen op de Hollandse invloed die ten derden male de oost-nederlandse streektaalen veranderde en die tot op heden doorgaat. Overigens, zelfs binnen de Twentse grenzen, niet overal met gelijke kracht. In het algemeen in afnemende sterkte naarmate men oostelijker komt en op het platteland minder dan in de stad. De "hollandse" uitspraak "huus" voor het oorspronkelijke "hoes" vind je bijvoorbeeld ook in kleinere stadjes. Hollands werd als deftiger beschouwd dan "plat" en dat leidde soms zelfs tot sociale gelaagdheid van het idioom. Zo onderscheidt Borne, waar veel doopsgezinden van aanzien woonden, het "mennistenplat" van het "gewone plat", de algemeen gesproken volkstaal.

Maar ook in hogere kringen, met name in de wereld van de textiel, was en is vaak nog het Twents de normale omgangstaal. Sinds een jaar of tien weer in toenemende mate. Het algemene verschijnsel dat economische emancipatie er toe leidt dat een bevolking zich minder gaat schamen voor zijn "eigen aardigheden" is ook in Twente vast te stellen (Dr. Jo Daan).

Belangstelling voor het gesproken en geschreven Twents is er sinds de tijd van de Verlichting, al verscheen de eerste studie in 1782 als woordenboekje van het Overijssels. Een van de samenstellers was de Twent Herman Scholten. De schrijf-

traditie uit de tijd van de Hanze, nog te vinden in "Het Lantrecht der Thwenthe declarreert (1529) van de Oldenzaler Melchior Winhoff, alsook in oude balkopschriften was toen allang verdwenen. Maar een nieuw literair gebruik van het Twents kondigde zich aan onder invloed van de Romantiek. Het "Twenther Brulftsteed" van de fabrikuer B.W.Blijdenstein verscheen pas in 1836, maar was al tijdens de Franse bezetting in 1811 geschreven. Het druipst van chauvinistische gevoelens voor de taal van "Haverstroate en Labdiek", waar volgens de auteur het Twents het zuiverst wordt gesproken. In Enschede dus.

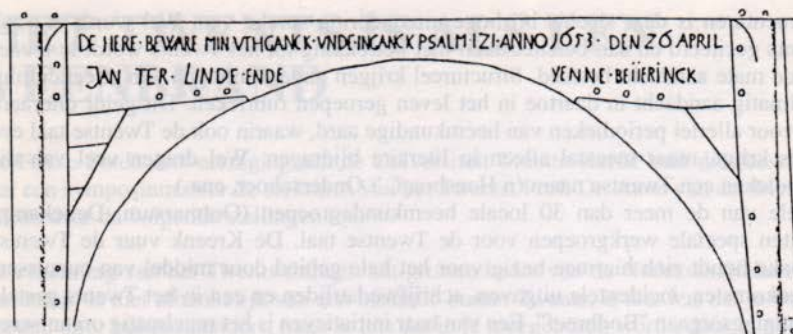
"Zuivere taal" is een relatief begrip, zeker nu er een ontwikkeling is naar "regiolecten". De archaische talen zijn aan het veranderen, al is juist in Twente veel antiek idioom blijven bestaan. In de literatuur blijven ze voortleven, zowel in de neerslag van wetenschappelijk onderzoek als in de "letteren". Er bestaat, sinds Blijdenstein daar de aanzet toe gaf, een vrij uitgebreide fictie-literatuur in het Twents, uiteraard met hoogte- en dieptepunten. De uitgeverij binnen het eigen gewest is sedert 1968 toen W.G. Witkam zijn "Twentse Reeks" en "Kleine Twentse Reeks" startte, een afspiegeling van de groeiende belangstelling voor boeken over Twente en in het Twents. In de laatste categorie gooien vooral gedichten en korte verhalen hoge ogen, vanwege de grote behoefte aan voordrachtmateriaal.

ACTIVITEITEN

Activiteiten in en ten behoeve van het Twents zijn er vele, van uiteenlopende aard. Aan de hand van de criteria voor de erkenning als minderheidstaal in Europa hebben we de volgende voorbeelden verzameld. Het is geen uitputtende, maar een indicatieve documentatie van zowel structurele als incidentele werkzaamheden. Zij hebben betrekking op "maatregelen ter bevordering van het gebruik van streek- of minderheidstalen in het openbaar leven, overeenkomstig de aanvaarde verplichtingen onder artikel 11, paragraaf 2" zoals het geformuleerd wordt in het Europees Handvest voor streek- of minderheidstalen. Deze maatregelen zijn vermeld in Deel III van het Handvest. Voor een strikt omschreven gedeelte zijn ze voorwaarden om een taal (in dit geval dus het Nedersaksisch) volledig onder de bepalingen van het Handvest te laten vallen. Artikelsgewijs zullen wij nagaan, of en in hoeverre het Twents hierin voorziet.

Artikel 8: Onderwijs

Aandacht voor het Twents in het onderwijs gebeurt incidenteel op een toenemend aantal scholen, zowel door gastlessen op basisscholen als meer structureel in het voortgezet onderwijs. Bij de Pabo Edith Stein te Hengelo is een Twenteweek traditie. Ook het Twickelcollege te Hengelo kent een jaarlijkse "streekweek", beide met veel aandacht voor het Twents. De scholengemeenschap te Vroomshoop kent in 3- Mavo een achttal lessen over streektaal en streekliteratuur, die wordt afgesloten met een dialectdag, waar auteurs en zangers optreden.

*Niendeuopschrift in „Hanzetaal” van het afgebroken erve Beijerink te Tilligte.
Zie ook blz. 22.*

Artikel 9: Rechtspraak

Er bestaan geen wettelijke regels ten aanzien van het gebruik van de streektaal in het rechtsverkeer. Overeenkomstig de voorwaarden van het Handvest zijn er echter ook nagenoeg geen belemmeringen. De geldigheid van documenten of verklaringen wordt in Noord- en Oost Nederland niet op voorhand ontkend omdat ze in de streektaal zijn geschreven. Het gewoonterecht maakt het mogelijk dat voor de rechtbank Twents wordt gesproken.

Artikel 10: Bestuurlijke overheden en overheidsdiensten

Er is geen enkele belemmering voor gebruikers van het Twents om op rechtsgeldige wijze documenten in het Twents in deze taal voor te leggen aan het provinciaal, regio-, gemeentelijk of waterschapsbestuur. Naast het gebruik van het Nederlands komt het voor dat in vergaderingen van deze bestuurscolleges in het Twents wordt gediscussieerd, wat volgens gewoonterecht wordt toegestaan. Dit gebeurt nogal eens wanneer de emoties hoog oplopen.

Het gebruik van streektaal in achternamen wordt door de Nederlandse wet niet belemmerd, maar is in Twente geen algemeen aanvaard uitgangspunt, hoewel bijvoorbeeld de musicus en volkskundige Toon Borghuis zich Borghoes liet noemen.

Artikel 11: Media

Het regelmatig uitzenden van omroepprogramma's in het Twents gebeurt zowel door Radio-TV-Oost als door diverse locale omroepen. Radio Oost heeft vier programma's die op hun eigen noemer drie tot vier keer per week het Twents als voertaal gebruiken. Men laat ook in andere uitzendingen geïnterviewden vrij om Twents te spreken. TV-Oost komt ook met Twentse uitzendingen, o.l.v. free-lance medewerkster Thea Kroese, o.m. bestuurslid van de Kreenk vuur de Twentse Sproak.

De Twentse dagbladen publiceren vanouds (evenals de Twentse Almanak die dit al honderd jaar doet) verhalen of feuilletons in het Twents. In nieuwsberichten en

commentaren is daar slechts bij hoge uitzondering sprake van. Wel wordt er vaak Twents geciteerd en aan beleidszaken met betrekking tot het Twents wordt in toenemende mate aandacht besteed. Structureel krijgen andere uitingen van streekcultuur regelmatig aandacht in daartoe in het leven geroepen rubrieken. Dit geldt uiteraard ook voor allerlei periodieken van heemkundige aard, waarin ook de Twentse taal een plaats krijgt, maar meestal alleen in literaire bijdragen. Wel dragen veel van die periodieken een Twentse naam (n Hoesbreef, 't Onderschoer, enz.).

Enkele van de meer dan 30 lokale heemkundegroepen (Ootmarsum, Denekamp) bezitten speciale werkgroepen voor de Twentse taal. De Kreenk vuur de Twentse Sproake houdt zich hiermee bezig voor het hele gebied door middel van cursussen, bijeenkomsten, incidentele uitgaven, schrijfwedstrijden en een in het Twents gesteld verenigingsorgaan "Bodbreef". Een van haar initiatieven is het regelmatig organiseren van kerkdiensten in het dialect. Een andere was de totstandkoming van de Twente Akademie in 1982. Naast en in samenwerking met de "consumenten" (er bestaat ook een Sallands-Veluwse dialectkring) hebben de "producenten" zich onlangs verenigd in een Overijsselse Schrieversbond met onderafdelingen voor Twente, Salland en Noord-West Overijssel.

In Hellendoorn is gevestigd de Johanna van Buren Stichting die een jaarlijkse literatuurprijs uitreikt en nauwe contacten onderhoudt met RTV-Oost.

In Enschede verschijnt het periodiek De Nije Tied, dat beoogt de Twentse literatuur te stimuleren tot eigentijdse producties.

Ook "De Moespot" orgaan van het Verbond van Neersasse Dialektkringen werkt mee aan verbreiding van de Twentse literatuur. Opmerkelijk jong dichterlijk talent heeft daarin enkele malen gedebuteerd. Hetzelfde geldt voor "Stad en Land", kwartaaluitgave van de Twente Akademie. Traditie is dat dit jaarlijks in maart (dialectmaand van de SONT) een nummer uitbrengt, gewijd aan de Twentse "moedersproake". Ook het Jaarboek Twente ruimt traditioneel plaats in voor de Twentse taal.

Artikel 12: Culturele activiteiten en voorzieningen

Behalve de reeds onder artikel 11 genoemde bestaat er een breed scala van activiteiten ter verbreiding van de Twentse taal. Te noemen zijn: cursussen, manifestaties (zoals de jaarlijkse maart-dialectmaand bij V & D Enschede en dit jaar voor het eerst ook iets dergelijks bij de Openbare Bibliotheek Almelo. Andere voorbeelden zijn de jaarlijkse streektaalavond van de Oudheidkamer Riessen en de literaire bijeenkomsten in het Bussemakerhuis te Borne (streektaal in stijl).

Op de jaarlijkse Kroeseboomfeesten te Fleringen staat een wisselend thema met betrekking tot het Twents centraal.

De carnavalsviering in Oldenzaal en in toenemende mate ook elders maakt volop gebruik van en is mede populair door het Twents als voertaal voor buutredes en liedjes.

Op het gebied van lied, cabaret en revue heeft Twente een naam hoog te houden. Met name het cabaretlied beleeft een bloeiperiode. Dit mondt voor een deel uit in platen en CD's. Vanouds worden ook toneelstukken in het Twents opgevoerd door o.m. plattelandsjongeren en plaatselijke vrouwenorganisaties, maar ook door plaatselijke toneelclubs. (Levenslust in Beckum bijv.)

HET TWENTS IS ALS EEN VEENBRAND

De Friese Studentenvereniging aan de Universiteit Twente vierde haar diësfest met o.a. een symposium over de toekomst van het Twents. Prof. Dr. Anne van der Meiden lichtte daar de volgende stellingen toe.

De erkenning van het Twents (binnen het grotere kader van de Nedersaksische taalvarianten) is niet afhankelijk van een instantie buiten Twente, is niet iets dat je wordt gegund door buitenstaanders, maar is iets dat in je meegeboren wordt, door je ouders aangeleerd, op school neergesabeld, op straat sterk gecultiveerd en op verjaardagen en partijen "gewoon" gesproken. Het is een cultuur die als vanzelfsprekend leeft bij de mensen, die zich niets aantrekken van prognoses van neer- of opgang. Dat geldt ook voor mijzelf. Twents is voor mij de voertaal met de vertrouwden, de familie en vrienden. De grootste bedreiging voor het Twents is niet zozeer het Nederlands dat oprukt, maar de nonchalance van de Twentenaren zelf, waarmee zij het Twents weren uit het dagelijks gebruik en verzuimen het aan hun kinderen en kleinkinderen te leren. Een andere bedreiging was en is nu nog, zij het veel minder dan enkele decennia geleden, de gêne die men had bij het spreken van de "moodersproake". Dan maar liever een merkwaardig krom Nederlands, dacht en denkt men kennelijk. Twents is voor mij niet de enige taal. Daarnaast beoefen ik het Nederlands met zeer groot genoegen. Ik denk dat ik het goed geleerd heb, ik spreek en schrijf er in en voel me dan ook volledig tweetalig.

Over deze erkenning van tweetaligheid, van naast elkaar kunnen leven van twee verschillende talen en taalculturen, zouden we eens wat duidelijker moeten discussiëren in ons land. In een gezelschap heb ik onlangs voor intellectuelen moeten uitleggen dat ik op vierjarige leeftijd reeds een taalschat van een andere taal had en een achterstand in het dagelijkse Nederlands. Het eerste vonden zij volstrekt overbodige onzin en het tweede ronduit ernstig. Tegenover zoveel overbodige onzin en onbegrip kan alleen maar een mentaliteitsversterking gezet worden.

Nooit heeft voor mij het Twents een lagere taalsoort vertegenwoordigd, iets wat vermeden en afgestraft moest worden (door Hollandse meesters en juffrouwen). Het is altijd volwaardig nevens geschikt geweest en gebleven. Daarom preek ik met evenveel liefde in het Twents als in het Nederlands.

Woedend word ik echter als mensen tegen me zeggen, na de erkenning van het Nedersaksisch als taal, dat het wel goed is om de boeren in het Oosten ook een speeltje te gunnen. We hebben, als het om taal gaat, nog altijd met een irritante randstad-arrogantie te maken en de heer Van 't Hek is niet de enige die dit uitdraagt. In plaats van respect te hebben voor mensen die reeds jong twee talen leren en in twee culturen geworteld zijn. Voor mij betekent dat alleen maar rijkdom. Daarom leerde ik goed Nederlands om helder te communiceren met mensen die (helaas) eentalig zijn opgegroeid. Dat is ook een arrogantie, maar die slaat tenminste ergens op.

Kortom: ik hoef geen gegunde erkenning van het Twents, bedoeld om de Nedersaksen niet al te ver te vervreemden van het hollands, nu er toch al zoveel regionalisme en oude claims van de Hollanden dreigt te verdwijnen. Ik hoef niet geholpen te worden om het Twents in stand te houden. Ik loop niet in de taalbijstand. Van wie zou ik die hulp trouwens moeten krijgen? Toch niet van mensen die denken - en ik kom ze echt nog herhaaldelijk tegen - dat het Nederlands de oertaal is waaruit wij allen, Friezen en Saksen, ons bastaardtaaltje hebben afgeleid? Misschien weet U het niet, maar het Nederlands is er eigenlijk allereerst en bij uitstek vanwege de Statenvertaling: toen die in de jaren 20 van de 17e eeuw geschreven moest worden, was er geen Nederlands. De heren hebben zelf een interessante sound-mix gemaakt uit beschikbare dialecten. Fries en Twents hebben andere wortels, ouder en breder.

Het Twents leeft onder de bevolking in deze streek veel sterker dan men weet. De tijd van de gêne is, nogmaals, grotendeels voorbij. Vooral ook onder jongeren. Onlangs kon U een staaltje daarvan zien bij Ivo Niehe, waar de beoogde elfstedenwinnaar Eric Hulsebos uit Gramsbergen gewoon Gramsbergens sprak tegen het goois dialect van Niehe in. Zo hoort het. Wie wel eens naar de debatten in de Tweede Kamer kijkt en ze aanhoort, merkt dat een rijk palet van dialecten voorbijrolt. Prachtig, maar blijf dan niet volhouden dat er in de Hollanden Nederlands gesproken wordt en in de rest van het land niet. Trouwens: er wordt in Friesland ook niet het fraaie Fries van de Friese Bijbel gesproken en in alle dorpen en steden in gelijke mate.

Twents leeft onder de mensen, als ik kijk naar enkele zaken: de grote belangstelling voor twentse evenementen, voor typische streekgebruiken, voor kerkdiensten die door de **"Kreenk"** en afzonderlijke gemeenten worden georganiseerd. De organisatoren van die dienst komt de eer toe, dat ze het streektaalgebruik in kerkdiensten als krachtig instrument hebben gehanteerd om oecumenische samenkomsten te realiseren die op andere manieren moeilijk van de grond zouden zijn gekomen. Maar ik ben ook optimistisch als ik kijk naar de enorme vaart die er zit in het vastleggen van de taal in verhalen en studies, in typische cultuur-studieprojecten, naar het werk van de Academies die Overijssel rijk is en ook als ik kijk naar de snelle vorderingen die er nu gemaakt worden om tot een vaste spelling te komen. Persoonlijk treft me de aandacht die men besteedde aan de conceptteksten van de Twentse Bijbelvertaling.

Ik moet de streek in Nederland nog zien, waar 32 weken lang tussen de 30 en 40 mensen de moeite nemen brieven te schrijven naar aanleiding van vragen die ik onder de concept-teksten in de twee grote Twentse kranten heb gezet.

In totaal meer dan 1000 brieven, met een schat aan bewijsmateriaal laat zien hoe fijnmazig de taal nog leeft onder de mensen, wat er allemaal nog paraat ligt, maar ook hoe dieper de mensen soms geraakt en getroffen worden door het Twents dan door het Nederlands. "Ik wus nich dat God dialect kon verstoan" zei een vrouw in een kranten-interview.

De moedertaal leeft, omdat ze de intimiteit waarborgt. Het Nederlands heeft in deze streken altijd gezag en deftigheid vertegenwoordigd. De moedersproake: de intimiteit. Merkwaardig is vaak de kritiek op het gebruik van de moedertaal in de Bijbeltaal: het klinkt niet zo deftig als het Nederlands, dus zal het minder eerbiedig zijn. Het Grieks, de moedertaal van het Nieuwe Testament, was en is niet deftig, het

Regelmatig trekt Anne van der Meiden de „houten broek” (de preekstoel) aan bij een kerkdienst in dialect. Maar ook buiten de kerk trekken zijn „donderpreken” over de moodersproake de aandacht.

Hollands burgerdom heeft er iets deftigs van gemaakt. Het Twents heeft die deftigheid niet nodig om eerlijk te communiceren.

De toekomst van het Twents? **Kiekn wat t wordt**, maar intussen gaan Tukkers gewoon door. Twentenaren houden van grote vuren, maar alleen op Pasen. Voor de rest houden ze stilaan de veenbranden op gang, om plotseling te laten merken dat ze er zijn, hun taal en cultuur niet dood zijn maar springlevend.

DE TOEKOMST VAN HET TWENTS

Goaitsen van der Vliet bij de forumdiscussie van 10 februari 1996

Als oud-bestuurslid van de vorige Friese studentenvereniging aan de Universiteit Twente in de jaren '70 doet het mij bijzonder veel genoegen aan dit forum over de toekomst van het Twents te mogen deelnemen. Indertijd organiseerden we als Frysk Studinteseskip Twinte ook eens een bijeenkomst over het Twents met André Hottenhuis als spreker. En in de introductieperiode lieten we een 'doegroep' van nieuwbakken studenten een enquête houden onder de inwoners van Enschede over hun gebruik van het Twents. In januari 1976 stond er zelfs een geheel Twentstalig artikel van de hand van Jan Terlaak in ons 'Nijs- en ferdivedaasjebld' *Om Bokke hinne*, over de oprichting van een Twentse schrijverskring. Dat is vandaag wel heel actueel omdat er op ditzelfde ogenblik in Nijverdal een nieuwe Overijsselse 'schrieverskreenk' wordt opgericht.

Ik woon ondertussen al meer dan 25 jaar in Enschede, maar ik ben pas een paar jaar geleden echt in het Twents geïnteresseerd geraakt als uitgever van de bundel *Hefstan tattat / Gedichn in t stadsplat* van onze stadsdichter Willem Wilmink. De korte toespraak die ik toen hield bij de feestelijke presentatie van dat boek wil ik in het kader van deze inleiding gedeeltelijk herhalen, omdat ze nog steeds actueel is. Bovendien zegt het wel iets over mijn drijfveren en mijn houding ten aanzien van talen en dialecten, waar ik zelf overigens geen onderscheid tussen maak. Ik citeer mezelf van 5 november 1992:

Toen Willem mij een half jaar geleden aan de stamtafel in Het Bolwerk vroeg of ik zijn Twentstalige gedichten wilde uitgeven, zei ik onmiddellijk ja. Dat was niet alleen omdat ik zijn werk zeer waardeer en ik me gevleid voelde. Ik zag als 'andere uitgever' een mogelijkheid weer iets nieuws aan te pakken, en anders dan men gewend was. In dit geval: het uitgeven van een Twentstalig boek. Ik heb de afgelopen jaren verschillende Twentstalige publicaties onder ogen gehad, en ik heb me vaak verbaasd over de wijze waarop die waren uitgegeven. Alsof het Twents een soort tweederangs taal is. Alsof zelfs de Twentse schrijvers en uitgevers de taal waarin ze publiceren niet serieus nemen.

In de eerste plaats valt me op dat begeleidende teksten vrijwel altijd in het Nederlands zijn gesteld. Voor mij als Fries een onbegrijpelijk fenomeen. Friese boeken zijn namelijk gewoon Friese boeken, tot en met de laatste letter. Geen uitgever die het in zijn hoofd haalt kopers te lokken met een Nederlandstalige flaptekst. Hij zou daarmee eerder kopers afstoten dan voor zich winnen. Hier in Twente is het blijkbaar anders geregeld.

Ook de Twentse media houden deze tweedeling in stand: het Twents is er mondjesmaat, voor de gezelligheid, voor de folklore en allerlei andere zaken die uit de tijd zijn. De landstaal is er voor het serieuze werk. Zelfs als in een streektaalrubriek een Twentstalig boek of evenement wordt aangekondigd of besproken, gebeurt dat in het Nederlands. In Friesland zou zo iets gewoon niet kunnen. Friese aangelegenheden worden als vanzelfsprekend behandeld in het Fries.

Wat mij ook vaak opvalt in Twentse publicaties, is de gebruikte spelling. Of, beter gezegd, spellingen. Het lijkt wel of elke schrijver er een eigen persoonlijke spelling op nahoudt en dat uitgevers die domweg overnemen. Zo heb ik bijvoorbeeld een bundeltje gedichten van één en dezelfde schrijver in de kast staan waarin het Twentse woord voor 'leven' op vijf verschillende wijzen is gespeld.

De nieuwste uitgave van Dijkhuis (van vorig jaar) er op nageslagen, bleek mij, dat er van die vijf vormen maar twee in dit zogenaamde Twents Woordenboek staan. In plaats daarvan vond ik maar liefst achttien andere ingangen voor hetzelfde woord die allemaal, ik bedoel stuk voor stuk, verschillend waren gespeld. Zo vond ik in twee publicaties dus totaal 21 schrijfwijzen van één en hetzelfde woord.

Sommigen beweren dat het gewoon niet anders kan, omdat er zoveel verschillende soorten Twents zijn. Ik vind dat een onhoudbaar argument. Men gaat dan voorbij aan het feit dat je met goede eenduidige spellingregels ook de varianten van een taal kunt weergeven en in hun waarde kunt laten. Anderen gaan nog een stapje verder en zeggen dat de spelling de uitspraak exact moet weergeven. Er is geen enkele taal op de wereld waarbij dat het geval is.

Ik ben er van overtuigd dat spellingregels alleen nodig zijn om in een taal te kunnen communiceren op schrift, en dat de keuze voor een bepaalde spelling er op gericht moet zijn het lezers en schrijvers zo gemakkelijk mogelijk te maken.

Het gaat er ook om dat iedere taal, dialect of variant van een dialect het waard is om gesproken en geschreven te worden. Het is voor mij dan ook een doodnormale zaak, dat het colofon, de aantekeningen en zelfs het copyright statement in dezelfde taal zijn gesteld als de inhoud van het boek en dat de gebruikte spellingregels consequent zijn doorgevoerd. Deze spellingregels zitten overigens als losse bijlage achter in het boekje, zodat nu iedereen aan de slag kan. En nu maar afwachten of er recensies in het Twents verschijnen.

We zijn ondertussen ruim drie jaar en drie drukken van *Hefian tattat!* verder. Twentstalige recensies verschenen er in eerste instantie niet in de regionale pers. Dat gebeurde anderhalf jaar later pas, voor het eerst in de geschiedenis, in de Twentsche Courant bij de bespreking van het eerste nummer van *De Nije Tied*. Nog een half jaar later volgde Dagblad Tubantia dat goede voorbeeld met een geheel in het 'stadsplat' geschreven maar wat late recensie van de bundel *Hefian tattat!* van Willem Wilmink.

Door de forumcommissie ben ik gevraagd iets te zeggen over de Twentse literatuur 'als graadmeter'. Leeft het Twents? Heeft het nog toekomst?

Als we de verkoopcijfers van de bundel *Hefian tattat!* in ogenschouw nemen lijkt het wel goed te gaan met het Twents als literaire taal. Ik heb er ondertussen al meer dan vijfduizend exemplaren van verkocht. Toch vrees ik dat het eerder andere dan literaire overwegingen zijn die mensen tot het kopen ervan aanzetten. Nostalgie vooral, of een leuk kadootje voor opa en oma dat de kleinkinderen zelf niet willen of kunnen lezen. Of misschien een hart onder de riem voor Twentstaligen met een minderwaardigheidscomplex, omdat een landelijk bekend dichter als Willem Wilmink het waagt zijn gedichten in het Twents te publiceren.

Het abonneebestand van ons min of meer literaire 'blad in t plat' *De Nije Tied* geeft een heel ander beeld: slechts 150 vaste lezers en een even groot aantal in de losse verkoop. Ik denk dat dit laatste meer zegt over in hoeverre het Twents leeft als literaire

taal. De toekomst zie ik wat dat betreft ook somber in. Er is nauwelijks aanwas van jongere schrijvers die het Twents serieus nemen. Een paar veertigers, en de rest heeft op z'n minst Abraham al gezien. Er wordt beweerd dat de tegenwoordige herwaardering van de streektalen hierin verandering zal brengen, maar ik geloof daar niet in. In Friesland zijn ook al sporen van zo'n ontwikkeling te vinden. Als er geen jongere generatie geïnteresseerd is in het Twents als schrijftaal houdt alles op.

Ook de conclusies van een recent streektaalonderzoek door Natasja Engelbertink onder de leerlingen aan de Hogeschool Edith Stein in Hengelo geven een weinig hoopvol beeld te zien: het Twents speelt er geen rol van betekenis meer. Men spreekt liever Nederlands, vooral omdat men dat 'mooier' vindt.

De tweede vraag die de forumcommissie mij stelde: Moet er een uniforme spelling komen?

Een goede aanzet tot een uniforme spelling is in 1985 al gegeven door de Kreenk vuur de Twentse sproak. Helaas is die spelling de afgelopen tien jaar geen standaard geworden, want, zoals ik al eerder constateerde, veel schrijvers bleven hun eigen spelling hanteren, ook in de dagbladen en de tijdschriften die daarbij eigenlijk een voorbeeld-functie hadden moeten vervullen. De vraag of wat dat betreft de Kreenk vuur de Twentse sproak iets te verwijten valt, kan en wil ik in dit verband niet beantwoorden. Met mijn eigen 'standaard schriefwieze' die ik toepas in al mijn uitgaven, heb ik voortgeborduurd op genoemde spelling van 1985. Ik heb die op een paar puntjes proberen te verbeteren en er veel nieuwe regels aan toegevoegd om wat meer eenheid in de weergave van verschillende streektaalvarianten te brengen en de algemene leesbaarheid te verhogen.

Natuurlijk moet er een uniforme spelling komen. Het probleem echter is dat er alleen een uniforme spelling kan zijn als iedereen er aan meewerkt: auteurs, uitgevers, instanties, kranten en tijdschriften.

Ondertussen werkt de Kreenk vuur de Twentse sproak aan een herziening van zijn spelling van 1985. Ik heb er, gezien de voorgeschiedenis en de eigenzinnigheid van de in het algemeen wat oudere dialectschrijvers, een hard hoofd in dat het met die uniformiteit nu wel gaat lukken.

Tenslotte ben ik gevraagd twee stellingen te poneren om de discussie op gang te brengen. Hier komen ze.

1. Over 100 jaar wordt er geen Twents meer gesproken. Wat waarschijnlijk nog wel lang zal standhouden is een oostelijk accent, ook wel regiolect genoemd.
De voornaamste oorzaak hiervan is dat steeds meer Twentse ouders hun kinderen Hollandstalig opvoeden. Van 'Moodersproak' kan dus op den duur geen sprake meer zijn.
2. De erkenning van het Nedersaksisch als derde landstaal kan de snelle teloorgang van het Twents niet tot staan brengen. Ik durf zelfs te beweren dat de invloed van deze erkenning op het voortbestaan van het Twents slechts marginaal zal zijn.
Wat daarbij in ieder geval niet helpt is de kortgeleden aangekondigde omvangrijke dialectstudie die een kwart miljoen per jaar moet gaan kosten, en die er op gericht is diverse Nedersaksische streektaalvarianten voor het nageslacht vast te leggen.

Maar daarmee krijgt het Twents nog geen kans in het openbare verkeer. Dat vereist namelijk een verregaande mentaliteitsverandering. Zo kreeg ik vanmorgen weer eens een uitnodiging in de bus voor de viering van de dialectmaand bij V&D in Enschede, van begin tot einde in het Nederlands gesteld.

Nee, om te redden wat er te redden valt is er nu veel meer behoefte aan een goed min of meer standaard Twents handwoordenboek, Nederlands-Twents en Twents-Nederlands, en een spelling die, net als in Friesland, door alle schrijvers, uitgevers, instanties en periodieken wordt ondersteund. Daaraan lijkt mij dat kwart miljoen per jaar veel beter besteed.

**HIER AAN DE MARKTSTRAAT 7
WOONDE EN WERKTE
DE ENSCHEDESE SCHRIJFSTER EN
DICHTERES IN DE STREEKTAAL**

CATO ELDERINK
1871 — 1941

**Stichting Historische Sociëteit
1996 Enschede-Lonneker**

Een en een kwart eeuw na haar geboorte op 28 februari 1996, is in de Marktstraat te Enschede een gedenksteen onthuld voor de schrijfster Cato Elderink. Een initiatief van de Historische Sociëteit Enschede - Lonneker. De steen ligt in het plaveisel voor het huis waar Cato het grootste deel van haar leven heeft gewoond. De vorm is die van de gemeente Enschede in 1826, toen het kadaster begon.

*De tekst eert deze pionier van de streekliteratuur.
In het Nederlands.*

OBD ALS UITGEVER

De Overijsselse Bibliotheek Dienst (OBD), die een belangrijke taak heeft voor de informatievoorziening in de provincie Overijssel (meer dan 100 bibliotheken), heeft gemerkt dat er veel ontoegankelijke en verbrokkelde informatie bestaat die gebundeld veel doelmatiger aangewend zou kunnen worden.

De Overijsselse Bibliotheek Dienst springt nu, omdat hij dit duidelijk als een verlengstuk van de collectievorming ziet, in op de behoefte aan dit soort informatie die niet alleen van lokaal, regionaal maar ook provinciaal belang is. Hij treedt op als uitgever van informatie, concreet gezegd als intermediair bij de vermenigvuldiging en distributie van boeken die een of ander facet van Overijssel weergeven. Overlappend van uitgeversactiviteiten die van oudsher al door op dit terrein werkzame organisaties worden verricht, wordt zoveel mogelijk vermeden. Als voorbeelden van uit te geven publicaties noemen we:

- scripties op MO-niveau;
- uitgaven samengesteld ter gelegenheid van evenementen als jubilea van plaatsen, instellingen en personen uit de regio enz.;
- opnieuw uit te geven werken van boeken die in vroeger eeuwen zijn uitgegeven, waarvan heruitgave erg belangrijk is om hiaatvorming in de provinciale historische kennis te voorkomen;
- uitgaven die onbetreden paden met betrekking tot enig aspect van de provincie Overijssel of daarin gelegen plaatsen betreffen;
- fictie van niveau, zo mogelijk ook uitgaven in de streektaal.

De volgende uitgaven zijn inmiddels via de OBD-uitgeverij verschenen:

- Familieboek gemeente Hellendoorn, 1994
- Revijs, Jacobus - Licht op Deventer - Boek 5 (1578-1619), (vertaling uit het Latijn van „Daventria illustrata”), 1995
- Oawr 'n oorlog - Uitgave voor de Stadsbibliotheek Rijssen, 1995
- Jans P./Vis Z. - Rondom kerk en toren; de eeuwenoude kerk te Hellendoorn; 1990
- Wanschers-Eshuis, Joke - Weemood en Wille; 1990
- Rietman, W. - Met de grote trom voorop; 1991
- Hinke, J en de Kanter, M. - Literatuur-over-de-IJssel: onder red. van D. ter Harmsel
- Kraa, G. - O, Reggelo, 1992. OBD in samenwerking met Twents-Gelderse uitgeverij De Bruyn, Oldenzaal
- Bartels, W. - Gegevens uit de geschiedenis van de Hof te Linde enz. 1992
- Rietman, W. - Brummels plukken, 1993
- Zoelen, L. van/Hartong, G. - Kapelaan de Hosson (1911-1944), een vergeten priester?, 1994
- Bartels, W. - De Havezathe Den Dam en de marke van het kerkdorp Hellendoorn vanaf 1774, 1994

Dick ter Harmsel

PAUL VAN OSTAIJEN EN AREND LAMM

In het allereerste Jaarboek Twente 1962 schreef prof. dr. Hendrik Entjes een nog altijd lezenswaardig artikel over Twentse literatuur. Hij onderscheidt hierin streekliteratuur en streektaal literatuur. Iets verder zegt Entjes: "Want wil men werkelijk kunnen blijven spreken van Twentse literatuur, dan is het de hoogste tijd de verstikkende ban van sfeer en milieu te doorbreken". Als men nu denkt dat Goaitsen van der Vliet met zijn tijdschrift "De Nieje Tied" voor het eerst brak met "de oude boer" als stereotyp thema in het dialect, dan heeft men het mis!

De Hengelose streektaaldichter Arend Lamm (1908 - 1965) heeft in de tijd van het interregionaal tijdschrift "t Swieniegeltje" de ban van sfeer en milieu al doorbroken. Vooral zijn gedichtenbundel "Algerak" met voorwoord van zijn geestverwant, de taalkundige dr. Arnold Rakers, blijft hiervan getuigen. Een geslaagde combinatie met Henk Lamm (schilder-tekenaar) vormt de publicatie: Tweansche bleujsels", met een inleiding door Arend Lamm jr. (Hengelo 1974).

Niet altijd ademt zijn werk een vredige sfeer: in gedichten als 't ENDE, LESTE MIEMELRIJJE, en A-BOM-SONNET is er bijtende kritiek op het politieke en dagelijkse gebeuren voelbaar, een "lijden aan de tijd".

Als ik het wel heb was deze zachtmoedige en bescheiden man werkzaam in de grafische sector. Of het daarom was dat hij in 't ENDE ook typografisch zoekt naar een "nieuwe" poëtische expressie? Ik denk toch dat hij gedichten van de Vlaamse experimentele dichter Paul van Ostaijen heeft leren kennen.

Precies een eeuw geleden werd Paul van Ostaijen te Antwerpen geboren. Bij het begin van de eerste Wereldoorlog was hij achttien jaar oud, behorend tot een generatie van Vlaamse wereldverbeteraars. Wegens een beschuldiging van collaboratie met de Duitse bezetter vluchtte Paul van Ostaijen in het veelbewogen jaar 1918 naar Berlijn. Hij werd wellicht aangetrokken door de expressionistische avant-garde aldaar.

Dieuwke van Ooij (Trouw 15-2-1996) stelt vast: "Van Ostaijen is veeleer een man die zich afzet tegen alles en iedereen, een pessimist en bovenal een nihilist.* "Toch zal hij door een gedicht als "Mark groet 's morgens de dingen" als fijnzinnig dichter in de traditie van Guido Gezelle (die hij ook bewonderde) blijven voortleven. Zijn belangrijkste, expressionistische bundel blijft "Het Sienjaal".

De typografie is visueel gezien de grote overeenkomst tussen enkele expressionistische gedichten van de jonge Vlaming en de rijpere Twent. Vooral de "staart" van Lamm's gedicht, zigzag gezet en bestaand uit een of twee uitroepen is sterk verwant met Van Ostaijens werk.

Ter illustratie volgen hier twee gedichten van beide poëten, die de stilistische verwantschap aantonen. Ter gelegenheid van de honderdste geboortedag van Paul van Ostaijen vinden er onder meer te Antwerpen tal van activiteiten plaats.

Everhard Jans

NACHTELIJKE OPTOCHT

Taptoe oe oe taptoe
 stapt al maar toe
 zwart van de nacht dat dik drukt de stijve straat
 breekt licht logge lucht
 en muziekgeschetter

Licht van de laaiende lansen
 laaiende stap van de lichtende lansen
 lansen van laaiende licht
 dansende licht van de laaiende lansen
 dansend laaien van de lichtende lansen
 laaiende lansedank

Lansgekletter
 muziekgeschetter
 lichtende kadans
 laaiende lansen
 laaiende kadans van lichtende lansen
 lichtend lucht kadans en dans van laaiende lansen
 kadans van laaiende lansedans
 kadans van dans

Lansgekletter
 muziekgeschetter
 geschetter van klare klarinetten
 helder gekletter van klare klarinetten
 helder gekletter klarinettegeschetter

Stappen op straat
 stappen breken de straat
 stramme stappen breken de straat

horizontaal
 vertikaal
 vooral diagonaal
 lampen lichten kadans
 klare klarinetten in de lansedans
 klarinetten lampen en lansedans
 transparant

Taptoe
 oe oe
 taptoe

Paul van Ostaijen

'T ENDE

Höört den sträljager ees büsen,
höört en düür de rüümte sûsen,
seet em düür de wolken snien,
seet em steigern ien de löögte
üüt de leegte nâ de höögte,
dan wier smöö nâ daalten glien.

Swieg, ik höör em nich meer râsen,
häändig haank he üüt te blasen,
söötkes seilt he üp de vlûg,
vüünkelt of 'nen vis ien 't water
lig te dawweln en leg later
nog 'nen melkweg langs de lûch.

Hee hef sik wier an enömmen,
is wier in de höögte kômmen
düür de wolkenpoorten wied,
hoger hoger wil he steigern,
want den motor sal nich weigern
en de dood hef nog de tied.

Hef de tied? Mer wat gerûchel
vaank üpees den vlüggen voggel,
stikt he ien sien blaanke blood?

Gielpt en galpt ...

hötten en stötten ...

pats!

God...!

Klabats!

hemmel en hel ...

vüür en root ...

vüür en ...

rats ...

godver ...

bots...

bidden ...!

üüüü ...!

plof ...

d o o d

Arend Lamm

BOERDERIJ BEIJERINCK IN TILLIGTE GEDOCUMENTEERD EN GEDEMONTTEERD

*"Oale huze, grote kappen
Sober, mar vol röstigheid
Nog ne èènkle oale schure,
Tooverdan kump niejigheid" **

Het is jaren geleden, dat ik voor het eerst het oude, afgelegen erve Beijerinck aan de esrand van Tilligte (gem. Denekamp) bezocht. Vaag herinner ik mij de bejaarde bewoners: oude vrijgezellen, nooit getrouwd. Toen kwam de grote stilte: sterfte tekende het oude huis, stormen beukten de hoge kap. Pannen stortten naar beneden. Aannemer Gerwers kocht de boerderijruïne.

In de vakliteratuur over Twentse boerderijen is het erve Beijerinck bekend geworden door het fraaie, met de gutsbeitel ingekerfde opschrift van de niendeurboog, oorspronkelijk beschilderd in oker en ossebloed: "De Here beware min uthganck unde inganck. Anno 1653 den 26 april / Jan ter Linde ende (diens bruid) Yenne Beijerinck. Op instigatie van uw auteur werd in 1994 een gedegen bouwhistorisch onderzoek ingesteld door ir. R.J.W.M. Gruben van de Stichting Historisch Boerderijonderzoek in samenwerking met drs. F.J.H. van der Waard uit Groningen.

Boerderij Beijerinck bezit een driebeukige opzet en behoort tot de hallehuisgroep. Acht (oorspronkelijk negen) ankerbalkgebinten ondersteunen de sporenkap. In het voorhuis doet de hoge middenbeuk dienst als voornaamste woonruimte.

De lagere "kubbingen" (buitenstijlruimten) bevatten vooral secundaire werk-, slaap- en berg ruimten. In het achterhuis (deel, stallingen) vond men het bedrijfs gedeelte. Een houten topgevel, overname uit Westfalen sinds 1550, siert ook deze oosttwentse hoeve.

Men schilderde vanouds deze eiken geveltoppen niet. Pas later werd het stadse groen toegepast.

Hoewel er oorspronkelijk wel een verdiept "oonderschoer" van vakwerk (nis) aan de straatzijde aanwezig was, is dit na 1850 verwijderd en te gelde gemaakt (verplaatst). Na de los hoes-fase was bij boerderij Beijerinck een afzonderlijk kamervak toegepast, in de periode 1850 - 1900.

De verstening beperkte zich tot de gevelwand van het woongedeelte.

Verantwoordelijk voor deze verbouw fase was een plaatselijke boerentimmerman. Toen werd ook de gevel van het bedrijfs gedeelte een gebintvak naar achteren geplaatst.

Interessant zou in dit verband de oudste kadasterkaart van omstreeks 1830 zijn. Daarop moet de omtrek vorm van de toenmalige boerderij en ook het "oonderschoer" nog te zien zijn, naast eventuele bijgebouwen.

De Stichting Historisch Boerderijonderzoek legde haar bevindingen neer in rapport nr. 11 van december 1994 (aanwezig op de Twente Akademie).

BOUWHISTORIE

Gebintplaten verbinden de eiken ankerbalkgebinten in de lengte-as, met een schuine liplas onderling verbonden.

De gebinstijl is een gekantrechte boom die op zijn kop is gezet, in 1653.

Er is middels telmerken onderscheid gemaakt tussen de linker- en rechterzijde van de kernconstructie van eikehout.

Woonhuis, keuken en bedrijfsgedeelte bevinden zich onder het steile zadeldak. Oorspronkelijk was er een strooien dak aanwezig, gezien de oude eiken schrankhouten aan de buitenzijde van de sporen. De middenbeuk van de woonzone is door vakwerk wanden afgescheiden geweest van de zijbeuken.

Een kelder bezat boerderij Beijerinck niet.

In de zijbeuk op de deel werd een grupstal ondergebracht, ter vervanging van de oudere potstal.

SLOOP EN DEMONTAGE

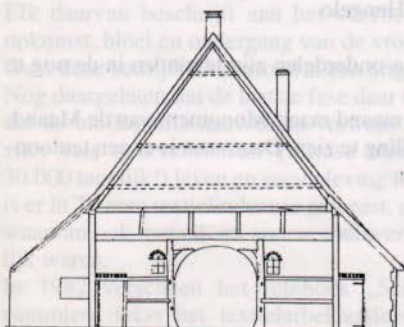
Eigenaar Gerwers liep al jaren rond met sloopplannen, ten gunste van nieuwbouw voor zijn zoon.

Bij het ministerie in de Randstad kreeg hij aanvankelijk nul op het rekest. Door het uitblijven van onderhoud werd de boerderij steeds bouwvalliger zodat zij toch werd gesloopt.

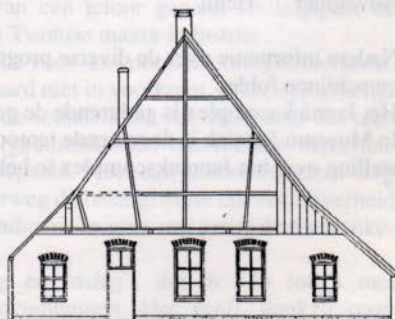
De gemeente is eigenaar geworden van de bouwfragmenten en de gebinten. Monumentenambtenaar E. Grobben zorgde voor het opslaan van de resten van het bouwwerk. De niendeurboog zou een passende plaats kunnen krijgen in het op te richten boerderijmuseum te Denekamp. De heer Grobben heeft zichzelf een limiet gesteld van 5 jaar om dit idee daadwerkelijk te realiseren. In een depôt zijn landbouwwerktuigen uit de oude doos verzameld.

Everhard Jans

- * fragment uit een gedicht van Johanna van Buren, uit:
Verzamelde gedichten, Enschede 1981, p. 22: 't Oale darpien.

Oostgevel

Westgevel

JAAR VAN HET INDUSTRIEEL ERFGOED

In 1994 hebben het Projectbureau Industrieel Erfgoed en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de stichting '1996 Jaar van het Industrieel Erfgoed' opgericht. De materiële sporen van ons industrieel verleden vormen een wezenlijk onderdeel van onze culturele erfenis. Zij verdienen het derhalve bewaard en zorgvuldig beheerd te worden. Diverse organisaties zetten zich hiervoor al jaren in.

Opdat een breder publiek hiermee vertrouwd raakt, zodat er een breed maatschappelijk draagvlak ontstaat, is 1996 uitgeroepen tot Jaar van het Industrieel Erfgoed. Een jaar dat bol staat van de activiteiten in en rond tal van monumenten en/of interessante objecten uit het industrieel verleden. In alle provincies wordt er aandacht gegeven aan het Jaar.

In Overijssel staan vanaf maart tot en met november 12 monumenten centraal in de reeks 'Monumenten van de Maand'. In en om zo'n monument zullen diverse activiteiten plaatsvinden. Dit kan variëren van rondleidingen en demonstraties tot lezingen en diavoorstellingen. Een reizende tentoonstelling vormt de verbindende factor.

Het programma voor het Monument van de Maand in Overijssel ziet er als volgt uit:

Maart	Het Janninkscaplex	Enschede
April	Kalkovens	Avereest
Mei	Tabaksindustrie	Kampen
Juni	Steenfabriek	Losser
Juli	Museum Buurtspoorweg	Haaksbergen
Augustus	Stoomgemaal	Mastenbroek
	Tapijtmuseum	Genemuiden
	Kalkovens	Hasselt
September	Raambuurt	Deventer
Oktober	Zaagmolen Twickel	Delden
	Zoutmuseum	Delden
November	Heim	Hengelo

Nadere informatie over de diverse programma-onderdelen zijn te vinden in de nog te verschijnen folder.

Het Janninkscaplex is gedurende de gehele maand maart Monument van de Maand. In Museum Jannink is de reizende tentoonstelling te zien. Daarnaast is er een tentoonstelling over het Janninkscaplex te bekijken.

TEXTIELVOLK IN TWENTE

Mijn vader, geboren in 1891, kende uit zijn jeugd een schimpliedje waarvan ik me dit fragment herinner:

*Vrouwen en kind'ren stuurt men naar de concentratiekampen henen,
o, wat een schande, lage daad van Engeland!*

Het lied had betrekking op de Zuidafrikaanse Boerenoorlog rond de eeuwwisseling. In diezelfde tijd voerden Twentse textielarbeiders „oorlog” tegen hun broodheren. Toen ik als jongvolwassene in de crisisjaren de wereld van deze arbeiders leerde kennen, was hun strijdbaarheid murw gebeukt, maar van de strijdlieden uit de stakingsjaren waren nog flarden blijven hangen zoals:

O, wat een Jan Hagel is er bij Van Heek in dienst!

Duidelijk geïnspireerd, dit fragment, op het schimplied uit de Boerenoorlog, dat actueel was toen bij Van Heek in 1902 de dekenwevers staakten en met deze strofe de onderkruipers hoonden.

Weer een generatie later heeft een groepje jongeren in Twente (werkgroep textiel-project) deze en andere protestsongs van hun grootouders, zij het niet volledig, uit de volksmond genoteerd. Zij gebruikten ze voor de produktie van een geëngageerde musical over de klassenstrijd in Twente, die als „Het Twentsche Paradijs” in de winter van 1983-1984 volle zalen heeft getrokken en naderhand ook buiten de regio succes had.

Deze bijna professioneel optredende amateurs, verenigd als „De textiel in Muziek en Theater”, kenden de emancipatiestrijd van de „textielslaven” alleen van horen zeggen, maar ze slaagden erin om een breed publiek zichzelf of een stukje zelfbelevde regionale historie te laten herkennen. Teksten en melodieën van de produktie zijn gebundeld in een boekje, dat met wat spin- en weefliedjes uit het ambachtelijke tijdperk is gelardeerd. Het heeft vooral via de opvoering een onvermoed ruime verspreiding gevonden.

„Het Twentsche Paradijs” is niet de enige gedrukte terugblik op een afgesloten hoofdstuk van de sociale industrie-geschiedenis die (zoals vrijwel overal ter wereld) ook in ons land begint met de textielnijverheid. Er zijn in de laatste tien jaar over ons meest geprononceerde textielgewest in deze sector diverse gedegen studies verschenen. Elk daarvan beschrijft aan het voorbeeld van een teloor gegane textielgigant de opkomst, bloei en ondergang van de vroegere Twentse massa-industrie.

Over deze bedrijfstak bestond al een uitgebreide voor- en vooral naoorlogse literatuur. Nog daargelaten dat de laatste fase daar uiteraard niet in voorkomt, is het opmerkelijk dat de bibliografie nauwelijks verwees naar de sociale kant van dit bedrijf dat toch voor vele generaties van Twentse mensen (gedurende een halve eeuw meer dan 30.000 tegelijk!) leven en samenleving heeft bepaald. Meer dan anderhalve eeuw lang is er in Twente textielindustrie geweest, als verweg de belangrijkste tak van nijverheid waarvan ook metaal- en andere toeleveringsindustrieën voor een groot deel afhankelijk waren.

In 1982 verscheen het fotoboek „Schering en Inslag”, dat in 546 foto's met summierië tekst het textielarbeidersleven documenteert. Het geeft, dankzij onze Twente Akademie, ook een lijst van 216 textielfabrieken in Twente en de Achterhoek, alsmede van 147 handweverijen die zich niet tot een gemechaniseerd bedrijf hebben

ontwikkeld. Uit dit „Beeld van textielland” een paar citaten:

„In 1909 veroordeelde de arrondissementsrechtbank te Almelo de gemeente Enschede tot het betalen van een jaarlijkse schadevergoeding wegens de vervuiling die de Enschedese textielfabrieken via een aantal beken in het landgoed Twickel teweeg brachten. Bij de gepubliceerde processtukken bevindt zich een lijst van fabrieken te Enschede. Het waren er 53. Daarvan behoorden er slechts 13 niet tot de textiel- of confectiesector, maar 6 van deze waren machinefabrieken met nauwe connecties tot de textielindustrie. De overigen waren de melkinrichting, de bierbrouwerij, de gasfabriek, een houtzagerij e.d. Verder was het al textiel wat de beken vervuilde”.

Rond de laatste eeuwwisseling was Enschede de kern van een textielland bij uitstek. Bij de komst van de „katoentjes” voor de Indische markt (de calicots) hadden tal van kleine en grotere ondernemers geprobeerd een graantje mee te pikken van de tafel die door de Nederlandsche Handel-Maatschappij was gedekt. Velen hadden de afvalrace niet overleefd, nadat de leveringsopdrachten plaats hadden gemaakt voor vrije concurrentie. Velen ook misten het kapitaal dat nodig was om de omschakeling rond 1860 naar het mechanische weven mogelijk te maken. Veel namen van vroegere winkeliers en handelaartjes zijn dan ook in de vergetelheid geraakt.

De hier door literatuurstudie verzamelde lijst van calicotweverijen is daarom zeer onvolledig. Dat geldt nog meer voor de namen van oudere ambachtelijke bedrijven die het stoomtijdperk niet gehaald hebben. Maar ook van de bedrijven, die de „normale” ontwikkeling volgden vanuit het ambachtelijke verleden tot in de bloei-jaren van het industriële kapitalisme, is lang niet alles bekend. Behalve de oude ondernemers wierpen zich ook nieuwkomers op de veelbelovende massa-industrie. Van de meesten hunner kennen we de namen, maar dikwijls niet meer dan dat. Voor de studie van de ondernemingsgeschiedenis binnen de textielnijverheid van Oost-Nederland ligt nog een groot terrein braak.

Bedrijfsgeschiedenis was al wel geschreven, vooral in de vorm van jubileumboeken. Maar, zoals gezegd, nogal incompleet. Hoe de bevolking over deze bedrijven dacht, kreeg maar incidenteel belangstelling van wetenschappers. Globaal wel in studies als Blonks „Fabrieken en mensen” of Smits „Kerk en stad”, maar een directe confrontatie bleef beperkt tot verspreide artikelen en brochures. Wel was er een neerslag in romans (Koopmans’ „De Katoenkoning”, Vloedbeeld „’n Weavedaamp”, deze laatste een toneelbewerking van een boek van de Westfaalse auteur Wibbelt) en levensbeschrijvingen.

G.J.M. van ’t Reve (de vader van de literator) legde in „Mijn rode jaren” zelfs het onthullende schimpliedje vast dat de ronde deed na de begrafenis van de directeur van de dekenweverij Kremersmaten, één van de felste (door de arbeiders bijna steeds verloren) krachtmetingen in de Twentse klassenstrijd:

Hier ligt Van Heek, van Rigtersbleek,

Lombok en Kremersmaten.

De duvel zel hem in de hel

Wel dekens weven laten!

Vijftien jaar vóór het ontstaan van dit cynische grafschrift publiceerde „Recht voor Allen”, het orgaan van de Domela-socialisten, voor het eerst het lied dat de musical van de „werkgroep textielproject” zou gaan dragen. Literair gemeten van minder kwaliteit dan het hierboven afgedrukte kortschrift. Maar het is duidelijk dat literaire overwegingen hier niet gelden.

*Twente is een paradijs,
Althans 't wordt zoo genaamd.
Toch maakt er elke fabrikant
Een tiran nog wel beschaamd!*

*Ja, voor den rijken fabrikant,
Die leeft in overvloed,
Hij die van onze arbeid leeft,
Voor hem is Twente goed.*

*Maar voor het fabrieks-slavenvolk,
Verstompt naar lijf en geest,
Is 't al vanaf hun prilste jeugd,
Een ware hel geweest.*

Refrein:

*Is Twente dan een paradijs?
Ja, voor de rijken wel,
Maar voor het arme slavenvolk,
Voor hen is het een hel.*

*Met sluit ons op in een fabriek,
Op Twentschen dier'bren grond!
Alles, zegt men wordt gedaan,
Toch zijn we haast nooit gezond.*

*Er heerscht een heete atmosfeer,
Verpest door stof en stank,
En daarbij is het loon zoo laag,
Als het maar even kan.*

Refrein

*En zingt soms een het vrijheidslied,
Wee! zoo zijn tiran het hoort.
Weg! zegt hij dan, dat duld ik niet.
En jaagt hem uit de poort.*

*Dan spot men nog: nu zijt gij vrij!
Zoo'n vrijheid is niets waard.
Want weldra is de honger daar,
Dat vlijmend scherpe zwaard.*

Refrein

*Wilt gij de ontevreednen kwijt?
Daarvoor weet ik wel raad:
Als gij maar meerder loon betaalt
En minder zwoegen laat.*

In dat jaar 1887 vond de eerste regeringsenquête plaats naar de toestand onder de arbeiders. Twee jaar later gevolgd door de Arbeidswet, die althans de kinderarbeid aan banden legde.

Hoe groot de kloof was in de gedachtenwereld tussen arbeiders en fabrikanten blijkt uit bedoelde enquête en die daar in 1890 op volgde. Dat het de sociale geschiedschrijving over de Twentse textiel niet aan bronnenmateriaal behoefde te ontbreken, bewijzen onder meer deze enquêtes. Latere bedrijfsgeschiedenissen hebben er dankbaar gebruik van gemaakt. Een citaat uit „Gerhard Jannink en Zonen” van B. Hesselink.

„De Twentse ondernemers, die in het algemeen grote voorstanders waren van het liberalisme met name op handelsgebied, wensten op geen enkele wijze overheidsingrijpen in 'hun fabriek' te accepteren. De fabriek was hun eigendom en daarin wilden ze heer en meester blijven. Geen invloed op de lonen, werktijden en dergelijke. Een mening die ook Engbert Jannink was toegedaan. Na de staking in 1890 bij Ter Kuile-Morsman komt de staatscommissie, in verband met de reeds eerder aangehaalde enquête van 1890, in Enschede op bezoek. De fabrikant Engbert Jannink verklaart in deze enquête:

'De maatregel om de fabrieken 2 dagen stop te zetten heb ik in de Fabrikantenvereniging doorgedreven, omdat het mij de beste weg toescheen. Tegen gezamenlijke arbeiders, de coalitie der fabrikanten. Nodig was om de werktijd zóveel te verkorten,

dat de stakers niet meer gesteund konden worden. Wij hebben een voorman der staking, v.d. Broek, weer aangenomen, al was ik er persoonlijk tegen om de maatregel der gezamenlijke fabrikanten, namelijk de stakers van de firma Ter Kuile-Morsman een jaar lang te weren, in te trekken. Dergelijke zaken moeten uit zichzelf genezen en het is verkeerd dat iemand, al is het met de beste bedoelingen, voor bemiddelaar (hier wordt Alfons Ariëns bedoeld, b.h.) wil spelen. Liever had ik gezien dat de fabrieken nog drie dagen waren stopgezet, dan was de zaak uit zichzelf terechtgekomen en behoeften wij niet meer zo bevreemd te zijn voor de werkstakingen'. Aldus de fabrikant Engbert Jannink in 1980.

Zijn opvattingen werden in meerdere of mindere mate gedeeld door de andere Enschedese fabrikanten, aangesloten bij de Fabrikantenvereniging. Na afloop van een in 1902 gevoerde staking bij Van Heek en Co. werden deze opvattingen in de statutenwijziging van de Fabrikantenvereniging in 1903 bekrachtigd. Opgenomen werd een artikel waarbij werd bepaald dat leden, die zich niet wilden verenigen met een genomen besluit tot uitsluiting, met forse geldboetes en schrapping als lid na beëindiging van de staking zouden worden bestraft".

Het wapen van de uitsluiting (alle fabrieken stop zodat honger de steun aan stakers zou breken) heeft sinds 1890 vrijwel elke staking neergeslagen, maar wel het moderne klassebewustzijn (naar twee kanten!) versterkt. Hesselink nuanceert het hardnekkige (door de fabrikanten graag verspreide) beeld dat de arbeiders vooral door invloeden van buitenaf geradicaliseerd zouden zijn, vooral door de import uit de noordelijke veengebieden met hun anarchistische inslag.

„Ik zou hieraan nog willen toevoegen dat in het begin van de jaren tachtig ook in Twente zelf het socialisme wortel schoot. Reeds bij de stakingen in 1886, 1888 en 1890 was die invloed van het socialisme al duidelijk merkbaar. De belangrijkste voor mannen van het socialisme in Twente: Bennink, Tusveld, Pieterson en Spelberg, waren allen van Twentse afkomst".

Nader onderzoek (ontslag van autochtonen en inkomelingen vergeleken) brengt Hesselink tot de conclusie: „Er is geen reden om aan te nemen dat de vreemde arbeidskrachten meer klassebewust en strijdbaar waren dan de Twentse arbeiders. Het tegendeel lijkt ons eerder waarschijnlijk, gelet op de relatieve verbetering die de voormalige veenarbeiders in de textielindustrie ondergingen. Dit in tegenstelling tot de Twentenaren die de noodzakelijke gang naar de fabriek niet altijd als een sociale stijging ervoeren. Het moderne klassebewustzijn vormde zich bij beide groeperingen uit de concrete ervaringen met de woon- en werkomstandigheden waar ze dagelijks mee te maken kregen".

Over die concrete ervaringen in het „Twentse paradijs" berichten inmiddels meer auteurs, bijvoorbeeld Fischer die het familiebedrijf van Spanjaard in Borne beschrijft: „Al in het begin van de 20e eeuw leidde een verzoek van spoelsters om geregeld werk tot een groot conflict. De directie gaf te kennen niet met de spoelsters over deze zaak te willen praten en liet weten dat er geen vergoeding zou komen voor 'wachttijd'. Ook de betrokken vakorganisaties werd geen gesprek toegestaan. Enkele spoelsters werden ontslagen en toen andere arbeiders weigerden in hun plaats te werken, liet de directie de volgende mededeling in de fabriek ophangen: 'Wij voelen ons genoodzaakt mede te delen door de voortdurend scherpere verstandhouding tusschen ons en de verschillende werklieden - ontstaan door invloeden die niet de ware belangen der arbeiders en patroons voorstaan - dat wij na rijp beraad tot het besluit gekomen zijn onder

geen enkele voorwaarde op bedoelde wijze voort te werken zodat wij hiermede onze arbeiders en arbeidsters mededelen dat heden over 8 dagen 's avonds kwart voor 7 gestopt zal worden, dat dan de fabrieken niet meer zullen worden aangezet en dat wij vanaf dat ogenblik onze werklieden als ontslagen beschouwen' (17 september 1903).
 „Kort daarna verscheen er in de Bornsche Courant een advertentie waarin om nieuw personeel werd gevraagd. Werknemers en vakorganisaties vormden een actiecomité waarmee Spanjaard na enig getouwtrek (en nadat de fabriek al enige tijd was stilgelegd) wenste te onderhandelen. In dit overleg werd bereikt dat geen der arbeiders wegens een lidmaatschap van een (vak)organisatie zou worden belemmerd, dat alle arbeiders weer aan het werk konden, dat er een permanente commissie van overleg zou komen en - waar het allemaal om begonnen was - dat er een vergoeding zou worden gegeven voor 'wachttijd'. Op 14 oktober gingen de fabriekspoorten weer open". Stakingen spelen een grote rol in de sociale geschiedenis van de Twentse textielwereld en dus zeker in de protestsongs. Van Schelven, die het Van Heek-concern behandelde, bracht het complete liedje uit de tijd van de Boerenoorlog boven water, via een liedblaadje bewaard bij de daarin genoemde familie Rusius. Het berust nu bij de Van Heek-stukken, die in het Rijksarchief te Zwolle vele planklengtes beslaan.

Nieuw werkstakerslied

Wat voor schorem is er nu bij Van Heek in dienst
 Om het dekenweven te leeren,
 Van Heek praat zoo mooi
 Met dat zwervers-allooi,
 Maar dat kan ons minder deeren.

Refrein.

Al die onderkruipers
 Stuurt men naar den Lagen Bothof henen,
 O, wat 'n Jan Hagel is er bij Van Heek in dienst.

Nu vraagt men wel aan
 Waar komt dat schorem vandaan?
 Dat komt van alle zijden.
 En wat van dat gespuis is bij Rusius thuis,
 Om haar broeders te bestrijden.

Refrein.

Zelfs eenigen van hen
 Gaan des avonds vroeg uit de loods,
 Om wat lucht te scheppen.
 Zij wand'len te samen met eenen ploeg,
 In de verte kan men ze hooren kleppen.

Refrein.

Zoo gaan ze door de straten van Enschede,
 Om aanleiding tot opstand te geven.
 De firma Van Heek
 Die dacht dat hiermee
 De staking zou worden opgeheven.

Refrein.

En dan komen de marechaussees
 Met hun paarden gedwee.
 Om de boel uiteen te jagen,
 Zij trokken de sabels al uit de scheef
 Om het kapitaal te bewaken.

Bij zo'n vondst kunnen historicus en volkskundige elkaar feliciteren. De volkskunde maakt sinds jaar en dag gebruik van wat de „volksmond” weet te vertellen. Voor de geschiedschrijver is deze methode nieuw. Interessant is waarom en hoe Van Schelven er in dit geval gebruik van heeft gemaakt. In zijn verantwoording („Leu van Van Heek & Co”) geeft hij daaromtrent opening van zaken:

„Tenslotte de laatste bronnencategorie: de overlevering die door mondeling verzamelde historische documentatie of 'oral history' ten dele is te achterhalen. Behalve ten aanzien van documentatie heeft deze methode nog andere functies. Zij kan op grond van de schaarse schriftelijke documenten onbekend gebleven gegevens aan de dag brengen, nieuwe vraagpunten oproepen, schriftelijke of materiële bronnen opleveren en bovenal inzicht geven hoe gebeurtenissen uit het verleden door verschillende groepen zijn ervaren en beleefd. Vooral dit laatste dreigt bij een louter zakelijke bewerking van het bronnenmateriaal op de achtergrond te geraken”.

De interviewmethode is ook toegepast voor televisieprogramma's die aan het sociale textielverleden waren gewijd. Bekend is de KRO-documentaire „De God van Borne”, waarin o.a. een dochter van de laatste Spanjaard-patriarch een openhartig portret geeft van haar vader, aangevuld met getuigenissen van oud-arbeiders. Het beeld komt wonderwel overeen met wat Fischer uit schriftelijke bronnen over Jacob Spanjaard bericht. Bij het 60-jarig bestaan van de fabriek in 1924 hield de Bornse „textielgod” een toespraak waaruit bleek dat hij alle arbeiders een extra weekloon schonk en een loonsverbetering van 3 tot 5 pct. Jubilarissen kregen een geldsom en er werd een pensioenfonds gesticht.

„Toch zullen velen zich hebben afgevraagd hoe het in hemelsnaam te verklaren was dat een lid van de directie, dat nu met gulle hand zijn arbeiders zo goed bedacht, nog geen jaar tevoren niet passief maar actief als mede-oprichter en vice-voorzitter van de Twentsch-Geldersche Fabrikantenvereniging de economische noodzaak van een loonmaatregel had kunnen benadrukken en - om deze wens kracht bij te zetten - ruim 1000 werknemers gedurende een half jaar had kunnen uitsluiten. Hoe, moet men zich

Een spotprent van Jan Jans (1893-1963), Almelo's architect en bekend om zijn tekeningen van landelijke bouwkunst. Hij heeft ook de arbeidersbeweging gediend. Dit protest tegen een verdeling van de wereld in heren en knechten is van plm. 1922.

hebben afgevraagd, viel de loonmaatregel met dit gulle gebaar te rijmen?

Uit de toespraak die Jacob Spanjaard hield krijgt men sterk de indruk dat het gehele conflict niets uitstaande heeft gehad met de beroerde economische gang van zaken, maar alles met de vraag wie in de Twentse katoenindustrie de lakens zou uitdelen. De vakorganisatie moest een lesje worden geleerd, men was erop uit geweest arbeiders en vakorganisaties duidelijk te maken dat niet zij maar de werkgevers zouden bepalen wat goed voor hen was”.

Na de staking bij Ter Kuile en Morsman in 1890 en de dekenweversstaking van 1902 bij Kremersmaten zijn er nog twee grote stakingen geweest die voortleven in de herinnering van ouderen. De eerste, in 1923, begon (opnieuw) bij Kremersmaten, duurde bijna acht maanden en werd beantwoord met een uitsluiting in vrijwel het hele Twents-Gelderse textielgebied. Oorzaak was het terugkomen van de fabrikanten op het verhogen van de levensstandaard na het „revolutiejaar” 1918 (Hesselink). Een wever bij Jannink:

„Ik was georganiseerd en ik kreeg natuurlijk mijn uitkering. Toen de staking was afgelopen, ja toen waren we nog veel verder achteruit als dat we voor die tijd begonnen waren. Want tegen de textielbaronnen hier te vechten, dan moet je wat weten!”

Dan komt al gauw de tijd van de rationalisatie, een gevolg van de verscherpte concurrentie van Japan en van de economische wereldcrisis. Hoe dit doorwerkte in het Twentse paradijs werd anno 1984 als volgt op het toneel verwoord:

„En maar turen naar die draadjes. Hopen dat er geen knapt. Dat heb je niet in de hand, een slechte boom. Je merkt 't alleen wel aan je loon, aan het einde van de week. Daar word je chagerijng van. Met dat stukloon. Je zit jezelf op te juttten. Daar hebben ze die economen niet eens voor nodig. Gisteren hadden we d'r eentje hier. Die gaat dan achter je staan met een klokje en een stuk papier. Niks zeggen en maar schrijven. Of je een machine bent! Ik word er nog steeds bloedzenuwachtig van. Ze hoeven mij toch niet te vertellen hoeveel touwen ik aan kan! Op een gegeven moment zegt die gluurder tegen me: „Volgens mijn papier kun jij er nog wel een paar touwen bij hebben”. Veeg je kont er maar mee af met dat mooie papier van je! Denk ik. Nee, ik zei 't nog net niet. Daar heb ik laatst nog zo'n trammelant mee gehad. Toen zei ik wèl tegen zo'n econoom wat ik dacht. Even later moest ik bij de touwbaas komen. Een gulden heeft ie me ingehouden. Omdat ik teveel praatte. Zo pakken ze je dan!”

Generaties achtereen hebben de afstammelingen van kleine boertjes en vrije ambachtslieden in de fabrieken gewerkt onder een economische dwang, die ten onrechte als vrijheid werd aangeprezen.

Tegenover hun „brave” arbeiders en binnen de plaatselijke gemeenschap traden de textiel„heren” (die bij voorkeur het Twents als voertaal bezigden) op als gemoedelijke patriarchen. In „Onderneming en familisme” noteert Van Schelven hoe de plaatselijke pers (lakei van de plaatselijke elite) een huldiging beschreef ter ere van een koninklijk onderscheiden fabrikant G.J. van Heek.

Aan het verzamelde volk werd voor de komende zomer een groots feest beloofd en op 13 juli 1888 trok een optocht met carnavaleske en historische elementen naar het feestterrein in het Volkspark. Weer werd hulde gebracht op vaandels en spandoeken aan hem 'die jarenlang met onbezweken vlijt aan 't werkvolk der fabriek zijn zorgen heeft gewijd'. Voor het begin van de volksspelen en het vuurwerk overhandigde H. Zeggelt, als oudste van de arbeiders, een gouden erekruis aan de weldoener van de arbeidende klasse. Geen enkele wanklank werd gehoord. Zo behoort het volgens de

Enschedese Crt. te zijn. Waar, zoals hier duidelijk is gebleken, een goede verstandhouding tussen patroon en werklieden bestaat, zullen beiden daarvan de schoonste vruchten plukken'.

Van Heek was de grootste van de textielgiganten en het meest uitgesproken familiebedrijf. De naam Van Heek had en heeft in en buiten Twente een magische klank. Een Twents gezegde luidt: „Ik heb 'n buul, moar Van Heek hef de ceanten". En nóg worden dragers van die naam anders bekeken dan „gewone" mensen. Zo kreeg een jongeman Van Heek op het arbeidsbureau te horen: „Waarom moet jij dan werk hebben?" Het bedrijfsimperium, opgebouwd door het „Van Heek-familisme met een dynastiek karakter" (Van Schelven) is inmiddels ingestort, maar de villa's van de familie van Heek en van andere „katoenbaronnen" staan nog altijd temidden van Twentse landgoederen en de instituten, door Van Heeks opgericht, spelen ook nu nog een rol in het culturele leven van de regio.

Op huize Zonnebeek, in de koloniale stijl van de zuidelijke USA gebouwd door Jan Bernard van Heek voor zijn Amerikaanse vrouw Edwina, zetelt de Edwina van Heek Stichting, een fundatie (het echtpaar had geen kinderen) die veel cultureel werk mogelijk helpt maken. Daar, in een sfeer van „Arsenicum en Oude Kant", waren november 1984 vele Van Heek-telgen aanwezig om de presentatie van Van Schelvens boek op te luisteren. „Nooit eerder als bij de voorbereiding van dit boek heb ik beseft hoe diep historische wortels steken", zei de auteur tijdens deze merkwaardig familie-reünie rond een boek dat toch alleen maar bedrijfsgeschiedenis wil brengen. Maar het familisme is daarvan niet te scheiden. Een term door Van Schelven opgevat als een wijze van bedrijfsvoering waarbij het kapitalistische winststreven ondergeschikt gemaakt wordt aan de bloei, het aanzien en de continuïteit van de sociale positie van de familie der kapitaalbezitters.

Het boek toont duidelijk aan dat een onderneming die zo het middel wordt tot instandhouding van een erfelijke familiale zekerheid een kolos op lemen voeten kan worden in tijden van neergang. Na 170 jaar bleek de familietraditie een remmende werking te hebben en tot verbijstering van stad en land stortte het Van Heek-concern in 1966 in elkaar. Pas in 1981 werd het formeel opgeheven. Alle schulden waren betaald en zelfs de aandeelhouders kregen nog een uitkering. Geen faillissement dus. Van Heek was immers zo safe als de Nederlandse Bank.

Op deze afwikkeling was de bejaarde oud-directeur „Oom Hems" die herfstdag op Zonnebeek niet weinig trots. Zou hij ook zo trots zijn geweest als hij het boek tevoren had gelezen? De auteur zelf typeerde het als „geen schotschrift, maar ook bepaald geen hagiografie".

Inmiddels, ruim tien jaar later, zijn in Twente vrijwel alle oude textielfabrieken gesloopt en moeten we oppassen dat het geredde gebouw, dat nu Museum Jannink is, niet het laatste stenen monument van dit verleden wordt. Meestal hielden de fabrikanten wel de centen en bleef het gewest, het textielvolk, met „den leegen buul" zitten. De belangstelling van dit volk voor zijn verleden is dan ook tweeslachtig. Graag teruggezien hoe het was, maar dankbaar voor het neerploffen van elke fabriekspijp die weer een definitieve streep zette onder een bladzij van de zichtbare geschiedenis.

Toen de 250ste naar beneden kwam - bij het voormalige Joodse bedrijf van Spanjaard in Borne, waar ooit de schrille klank van de stoomfluit een eigen (niet racistisch bedoelde) benaming had - noteerde ik uit de mond van één der honderden toekijkers een hardgrondig: „De Jörre schreeuwt nich meer!"

Adriaan Buter

DIALECT EEN LAST OF EEN LUST?

De derde invulling van maart-dialectmaand door V en D te Enschede wordt gehouden onder het motto „Dialect een last of een lust”. Professor dr. Anne van der Meiden, winnaar van de Johanna van Burenprijs en vertaler van de Bijbel in het Twents, beet weer het spits af op de openingsbijeenkomst van zaterdag 8 maart. De Kreenk vuur de Twentse Sproak en de Historische Sociëteit Enschede-Lonneker maken zich met onder andere Het Overijssels Landschap, de Oudheidkamer Twente en de Twente Akademie druk voor deze manifestatie die elk jaar veel belangstelling trekt.

Lezingen, cabaret, discussies en een „stamtoafel” behoren tot het vaste programma naast demonstraties van volkskunst. Nieuw is het optreden van een klepperman die als omroeper het winkelend publiek attent maakt op wat er aan lasten, maar vooral aan lusten in het Twents te beleven is.

STREEKTAAL EN GELOOF

De Culturele Raad Rijssen, die 20 jaar bestaat, hield vorig najaar een bijeenkomst over streektaal en streekmuziek. In oktober a.s. komt er weer zo’n Twentse avond, ditmaal over het thema „Streektaal en geloofsbeleving”. De streektaalexpert dr. Jan Bouwhuis uit Hellendoorn en de auteur Gerrit Kraa uit Bornerbroek laten er hun licht over schijnen, evenals prof. dr. Anne van der Meiden, de man van de Twentse bijbelvertaling.

Tot woensdag 9 oktober zijn toegangskaarten ad f 5,- verkrijgbaar bij het Parkgebouw (tel. 0548-533336) waar op vrijdag 11 oktober de bijeenkomst wordt gehouden.

OUD FABRIEKSGEBOUW BEDREIGD

De Historische Vereniging Nijverdal heeft in een brief aan de gemeente Hellendoorn een oproep gedaan het met sloop bedreigde fabrieksgebouw van Ten Cate (Grotestraat 48-50) te behouden. Het bouwwerk dateert uit 1880.

In het kader van het Monumenten Selectie Project is het verkozen voor de Rijksmonumentenlijst. De firma Ten Cate heeft echter geprotesteerd tegen een eventuele status van Rijksmonument. Het bedrijf voorziet problemen bij verbouwingen en verkoop. Verder speelt een belangrijke rol dat de firma dit een blok aan het been vindt bij onderhandelingen met de gemeente over verplaatsing van het gehele bedrijf.

SCHRIJVERS BUNDELEN ZICH

Om initiatief van Bert Wolbert te Borne hebben zo'n 50 schrijvers uit Overijssel op 10 februari 1996 een Overijsselse Bond van Streektaalschrijvers opgericht. In drie geledingen (Twente, Salland en de „Kop”) wil men de onderlinge contacten onderhouden. Ook publicatiemogelijkheden krijgen de aandacht. De Kreenk vuur de Twentse Sproak staat achter dit initiatief dat door een commissie nader wordt uitgewerkt. Namens Twente nemen Everhard Jans uit Almelo en Karel Olthuis uit Borne daaraan deel.

WAT IS NEDERSAKSISCH?

De erkenning van het Nedersaksisch heeft aan het licht gebracht dat er in de media en elders veel misverstanden over deze taal bestaan. Dat is aanleiding voor een initiatief om door de vier bij deze zaak betrokken Nederlandse provincies een boekje te laten uitgeven. Het is de bedoeling dat een ervaren journalist daarin op heldere, toegankelijke wijze uiteenzet wat Nedersaksisch inhoudt en welke problemen zich daar rond afspelen. Bij het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen beraadt men zich bovendien op een wetenschappelijk verantwoord handboek over deze materie. Een eerste jaarlijks te herhalen overleg tussen de instellingen die bij de „moedersproake” zijn betrokken, heeft op 20 februari te Groningen plaatsgevonden.

ADO-AANWINSTEN

In september 1995 opende gedeputeerde Jaap Dijkstra in Nijverdal het ADO, het Audiovisueel Documentatiecentrum Overijssel. Een belangrijke aanwinst sedertdien is een professionele camera zoals die ook door de omroepen wordt gebruikt. Hierdoor kunnen zonder noemenswaardig kwaliteitsverlies films worden overgezet, o.a. ten behoeve van de omroep. Wekelijks komen er films of video's binnen, zowel professioneel als door amateurs gemaakte. Wie een originele (small)film afstaat, krijgt een perfecte videokopie terug.

KROEZEBOOM WORDT GERED

Met vele anderen had ook de Twente Akademie haar verontrusting uitgesproken over de dreigende ondergang van de eeuwenoude eik bij Fleringen, bekend als de Kroezeboom. De gemeente Tubbergen antwoordde dat zij formeel geen eigenaar is (dat is de r.k. parochie) maar wel actie heeft ondernomen. Mits er extra onderhoud wordt gepleegd zijn volgens deskundigen de toekomstverwachtingen voor de boom gunstig. De gemeente trekt geld uit voor de restauratie (f 9.000,-) en een actie via de regionale dagbladers moet het onderhoud voor de eerstkomende tien jaar financieren.

GEEN DIALECTCONSULT

In tegenstelling tot wat in de noordelijke provincies gebeurt ziet de provincie Overijssel voorlopig geen kans om de Twentse lobby voor een dialectconsulent tegemoet te komen. Het toekomstige Van Deinsse Instituut en de IJssel Academie moeten de taalbeweging begeleiden, zo meent „Zwolle”. Het is te hopen, dat er wel geld komt voor het GOS-project (woordenboek Gelders-Overijsselse Streektalen) want anders hebben de instituten ook geen geld om de verwachtingen waar te maken.

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
1 - Tweeërlei erfgoed	1
2 - Van het bureau	2
3 - Riemko Holtrop overleden	2
4 - Nedersaksisch erkend!	3
5 - Dialect brug tussen scholieren	4
6 - Industrieel erfgoed (route, t.v., boek)	4
7 - Zwaleman: Het tweetalig kind	5
8 - Ter attentie van Den Haag (notitie Twentse Sproake)	7
9 - Het Twents is als een veenbrand (A. v.d. Meiden)	11
10 - De toekomst van het Twents (Goaitsen v.d. Vliet)	14
11 - Gedenksteen Cato Elderink	17
12 - OBD als uitgever (Dick ter Harmsel)	18
13 - Paul van Ostaijen en Arend Lamm (Everhard Jans)	19
- gedicht Paul van Ostaijen	20
- gedicht Arend Lamm	21
14 - Boerderij Beijerink in Tilligte (Everhard Jans)	22
15 - Jaar van industrieel erfgoed (maandprogr.)	24
16 - Textielvolk in Twente (Adriaan Buter)	25
- Cartoon Jan Jans	31
17 - Van de achterban	34
- Dialect een last of een lust	35
- Streektaal en geloof	35
- Oud fabrieksgebouw bedreigd	35
- Schrijvers bundelen zich	35
- Wat is Nedersaksisch?	35
- ADO-aanwinsten	35
- Kroezeboom wordt gered	35
- Geen dialectconsulent	35
18 - Inhoudsopgave	36
19 - Bureau en bestuur	omslag pag. 2
20 - Medewerkers	omslag pag. 3

BUREAU-MEDEWERKERS TWENTE AKADEMIE

Ing. H. Aitink	- uitgeverij, tentoonstellingsdienst, (textiel)historie
Ing. W. van Alphen	- textielhistorie
H. Beerlage	- dialectonderzoek
A. Buter	- a.i. directielid, volkskunde, natuur en milieu, textielhistorie, dokumentatie algemeen
G. Boorsma	- trefwoordenregister
I. ten Buuren-Muller	- secretariaat
Dr. A. Fuldauer	- archeologie
J. Hannink	- a.i. directielid, financiële administratie
Drs. A. Hottenhuis	- dialectonderzoek
Dr. E. Jans	- volkskunde, kunsthistorie
Ir. A.J. Kers	- geografie, kaartdokumentatie
G. Kleerebezem-Tuender	- kledingonderzoek
H. Klumpers	- bibliotheek
B.A. Kuit	- knipselarchief
G.G. van Londen	- knipselarchief
Ing. W. Naarding	- textielhistorie
G. Nijkamp	- dokumentatie
Dr. J. v.d. Pol	- dialect
D. Potman	- dokumentatie
J. Sonder	- dialect
A.J. Temmink	- knipselarchief, natuurzaken, archeologie
Drs. B.J. Thüss	- historie
W.J.H. IJzereef	- trefwoordenregister

OP HET BUREAU TE RAADPLEGEN

- Knipsels uit kranten en tijdschriften, alsmede stukken betreffende verenigingen en instellingen op het gebied van streekcultuur of van belang voor de streekhistorie
- Dokumentatie textielgeschiedenis
- Dokumentatie bouwkunst (Jan Jans)
- Foto's, dia's, prenten, affiches, geluids- en videobanden
- Dokumentatie Joodse begraafplaatsen
- Handboekrij: standaardwerken, andere boeken, tijdschriften, bibliografieën, katalogi, registers, textielbibliotheek, werken over taal- en volkskunde
- Trefwoordenregister: ingangen op literatuur m.b.t. de heemkunde van Twente en de volkskunde van Oost-Nederland
Ook Twentse woorden en gegevens over personen.
- Beelddokumentatie: foto's en prenten, filmbeschrijvingen

Dokumentatie kan worden gekopieerd. Kosten 0,10 ct. per kopie.
Openstelling: dinsdag t/m vrijdag van 9 - 12 uur